

Fig. 1. Kirken og kirkestien set fra vest. Thomas og Poul Pedersen fot. 1963. - *The church seen from the west.*

KLOVBORG KIRKE

VRADS HERRED

Sognet er nævnt første gang 1411,¹ da Johan Skarpenberg solgte sin gård Tranholm (i sognet) med tilhørende gods til dronning Margrethe. 1524² bidrog kirken med 10 mark til Frederik I.s ekstraskat, den såkaldte landehjælp.

I hvert fald siden midten af 1400'erne har kirkens historie været tæt knyttet til den nærliggende hovedgård Mattrup og dens ejere, i hvilken sammenhæng det tilsyneladende har været af underordnet betydning, at kirke og gård ikke alene lå i hver sit sogn, men også i hver sit herred (jfr. s. 3992).

Den ovennævnte gård Tranholm identificeres med hidtil ikke nærmere undersøgte rester af murværk, som findes på en bank af samme navn i sognets nordlige del. Banken har i sin tid været en svært til-

gængelig ø i en sølgende udvidelse af Mattrup å og har sandsynligvis rummet et befæstet anlæg. Skarpenbergs godssalg kan derfor have haft sammenhæng med dronningens velkendte bestræbelse på reduktion af adelens magtbaser.³ En del af gårdens gods således med andre kongelige besiddelser under betegnelsen Tranholm len, hvis beskedne udstrækning stort set svarede til Klovborg sogn. I hvert fald fra midten af 1400'erne var lenet pantsat til Mattrups ejere, hvor iblandt skal nævnes Erik Styggesen Rosenkrantz, der erhvervede pantet 1490 og bevarede det til sin død 1535.⁴ Herefter overførtes det til svigersønnen Eiler Hardenberg, fra hvem det i 1560'erne gik til sønnen Erik. Ved mageskifte med kongen 1573⁵ overtog Erik Hardenberg pantelenet som ejendom.

Fig. 2. Kirken set fra sydøst. Victor Hermansen fot.1938. - *The church seen from the south-east.*

Ligesom det var tilfældet med en hovedpart af herredets kirker (jfr. bl.a. Ejstrup, s. 4179, og Nørre Snede, s. 4215), stod Klovborg kirke i hvert fald i senmiddelalderen under varetægt og beskyttelse af biskoppen i Århus. Som ved de andre kirker udledes denne omstændighed af de administrative forhold efter reformationen,⁶ men fremgår også tidligere, bl.a. 1470 og i 1480'erne⁷ i forbindelse med ejendomstvi-ster, hvor kirkens sag førtes af biskoppen.

Med omvæltningerne i 1536 må kirken være kommet i kronens besiddelse, hvorved repræsentanten for kirkens ejer blev identisk med indehaveren af Tranholm len, dvs. ejeren af områdets hovedgård Mattrup. Omstændighederne modsiger ikke en antagelse af, at manden på Mattrup i det mindste spillede en rolle som kirkeværge. Denne post i forening med den nævnte relation mellem gården og det øvrige sogn kan formentlig afgive tilstrækkelig begrundelse for Mattrupejernes mangeårige engagement i kirken (jfr. bl.a. inventaroversigt, gravsten og gravkrypt). Desuden må bemærkes den formulering, fru en på gården, Anne Rønnow, bruger i forbindelse med sønnen Christens bisættelse år 1600, da hun i sine optegnelser skriver, at Klovborg kirke »er sognekirke til Mattrup«.⁸

Der er nemlig ingen efterretning om, at herremanden på Mattrup var kirkeejer i Klovborg, tværtimod kunne kongen 1582⁹ tildele kirke og »tiender« til provstiet ved domkapitlet i Århus (som på dette tidspunkt var forlenet til rigets kansler Arild Hvidtfeldt).

Omfanget af tildelingen, der også gjaldt nabokirkerne Hammer og Åle, fremgår imidlertid ikke klart og sagen bedres ikke ved afvigende ordlyd 1590,¹⁰ da tildelingen blev bekræftet. Provstiet bevarede sin indtægt til kapitlets nedlæggelse 1666.

Der ser ud til, at kongen i hele perioden stod som kirkens ejer, hvilket direkte er nævnt i herredsbogen 1661¹¹ og fremgår 1626,¹² da lensmanden på Silkeborg fik besked fra kancelliet om at tage vare på den nædennævnte reparation af kirkens tårn. Man bemærker ved denne lejlighed, at det var Mattrups ejer, et barnebarn af Erik Hardenberg, lensmand på Skivehus, Tyge Brahe, der havde indberettet sagen.

1689¹³ overdrog kongen tienden som lønforbedring til Holger Bredal, sognets præst 1681-1722 (jfr. gravkrypt), men allerede 1694¹⁴ afgav kongen kirken som afdrag på gæld til Otto Skeel til Vallo. Denne beholdt den kun et års tid, før han afhændede den til Thyge Jespersen på Mattrup.¹⁵ Herefter fulgte kirken atter Mattrup (jfr. gravkrypt), bortset fra nogle år efter 1736, da den ejedes af Jespersens halvbroder, Christian Fischer på Allinggård (Hids herred, Viborg amt, jfr. Grædstrup, s.3935). Da etatsråd Regnar Westenholz 1854¹⁶ købte Mattrup af godsejer T. W. Schiitte på Bygholm ved Horsens fulgte Klovborg kirke med (jfr. bl.a. ændringer i koret) og forblev under Mattrup frem til 1. januar 1912, da den overgik til selveje.

Et *sagn* fortæller om en herremand, som ikke ville hjælpe bønderne med at bygge en kirke og henviste

dem til fortsat at dyrke deres gud i bjergmandens hule. De så da lys i en bakke, hvor de fandt en skat bevogtet af onde magter. En klog mand rådede dem til at opflaske to kviekalve med sødmælk til de kunne trække en vogn, og hvor de standsede og lagde sig ned, skulle de opføre kirken. Som sagt så gjort, og denne kirke fik lov at stå i fred. Et andet sagn beretter om præstegårdskarlen, der drak polske soldater under bordet, da de var trængt ind. Med list fik han dem til at slå hinanden ihjel, og de blev begravet ude på heden.¹⁷

1995: Klovborg sogn indgår i Århus stift og ligger i Nørre Snede kommune, Vejle amtskommune.

Kirken ligger i den søndre del af sognet, hvis største udstrækning går i retningen nord-syd; den rejser sig frit i et højtliggende terræn, der vest for kirkegården går ned i et lavere område, hvor landsbyens huse og gårde tidligere lå spredt (fig. 72). I en periode op til 1962 var Klovborg eller Kloborg, som den førhen benævntes, stationsby og udbyggedes langs banen og landevejen mellem Horsens og Nørre Snede. Kirken, der er synlig viden om, ligger for sig selv nogle kilometer nordøst for landsbyen (jfr. bl.a. nabokirken i Tyrsting, s. 3964). I omtrent samme afstand videre nordpå er den nu beskudne bebyggelse Skade, hvor sognets præstegård fra gammel tid har befundet sig.¹⁸

Kirkegården, der allerede omkring år 1800 havde en betragtelig størrelse (fig. 72), er siden udvidet betydeligt; 1885 skulle »indtages« en skæppe land (knap 700 m²) i nordsiden, og 1904 talte man igen om at forøge arealet. I 1940'erne gennemførtes en større udvidelse mod øst og i 1970'erne en mod syd, efter tegning af Volmer Rud. Nielsen.¹⁹ *Hegningen* udgøres hele vejen rundt af nye og nyere stendiger. Da den 1747²⁰ nævnes første gang, er det i form af en synsbemærkning om, at murens kampesten flere steder var skredet ned; lignende gentages sidenhen. 1846 blev det noteret, at hegnet ikke kunne holde kreaturerne ude. 1880 skulle muren fornyes over en periode på seks år.²¹

Indgangene udgøres af en hovedport og to fodgængerlåger foruden indkørsel til materialplads i det sydvestre hjørne. Hovedporten, der sidder i nordsiden ved overgangen mellem det ældre afsnit og udvidelsen, er samtidig med sidst-

nævnte og udformet med jerngitterfløje op-hængt på falsede, foroven aftrappede piller af røde sten. I lågen nordligt i vestsiden, der knytter sig til nu lidet brugt adgangsveje, sidder en stakitfløj flankeret af tilsvarende piller. Den anden fodgængeradgang er i østsiden ved overgangen mellem de to udvidelsesafsnit og er blot en stakitfløj i en åbning i gærdet. Indgangene omtales tidligst 1735, da synet bemærkede, at porten, »som er foran våbenhuset«, manglede et bræt med hængsel, og at der skulle anbringes en »lille låge for hver af de to stetter«; 1747 var port og to låger »fornødne«.²⁰ 1824²² konstaterede man råddenskab i stakitfløjene, og 1853²¹ foreskrev synet fornyelse og maling af stakitporten; nogle år senere skulle også vestre låge renoveres. Hvidkalkede, teglhængte og murede piller, antagelig tilhørende østre låge, skimtes på fig. 10. I 1880'erne skulle indgangenes piller for-

23

nyes.

1930 rejstes efter tegning af Axel Nielsen et muret og teglhængt *ligkapel*, der 1980 er udvidet efter forslag af Hans Vinther, Brædstrup.

Samtidig med de ovennævnte arbejder i 1880'erne blev dels gentaget et ønske om fortov omkring kirken, dels foreslået anlæggelse af gange, og 1917 udarbejdedes en plan for regulering af »den uordentlige kirkegård«. En kantbeplantning af lægivende seljerøn karakteriserer sammen med fyrretræer kirkegårdens nordre halvdel i vore dage. I øvrigt er der i sydsiden grupper af ege og langs gærdet lind. En markant cypresrække strækker sig fra nordre indgang til kapellet. I 1880'erne skulle nogle popler fældes, og i forbindelse med udvidelsen mod øst fjernedes træer i denne side, hvorefter synet foreslog birk i nord, øst og syd;²⁴ enkelte af disse er bevaret i det ældre sydskel.

†*Gabestok*. 1735²⁰ bemærkede synet, at der tidligere ikke havde været nogen, men at den nu »vil sættes« (jfr. bl.a. nabokirken i Grædstrup, s. 3938).

BYGNING

Kirken er et langhus, der består af et skib fra omkring år 1200, et senmiddelalderligt tårn i vest, hvis nu-

Fig. 3. Kirken set fra nordøst. KdeFL fot. 1994. - *The church seen from the north-east.*

værende, reducerede højde er forårsaget af stormskade 1626, et kor og apsis fra slutningen af 1500'erne samt et våbenhus fra forrige århundrede. På den tid, da tårnet rejstes, blev der i skibet indbygget hvælv. Det eksisterende, tøndeformede træloft i koret er sat op 1859 som afløser for det oprindelige hvælv, der antagelig har svaret til det i det underliggende, samtidige gravrum. Orienteringen har en ubetydelig afvigelse mod nord.²⁵

Af den oprindelige bygning er kun skibets langmure i behold; det har været et relativt langstrakt rum, idet længden er godt det dobbelte af bredden.

Materialer. Over en skråkantsokkel, der springer 6-7 cm frem og næsten er skjult af jordsmonnet, er murene udvendig rejst af veltildannede granitkvadre og indvendig af marksten. Facademurværket er senest omsat i 1990'erne.

Af oprindelige enkeltheder er begge *døre* til stede, omend i ændret form. Norddøren, der er

tilmuret, aflæses på facaden, hvor den måler 113 cm i bredden mellem hjørnerne, der over soklen er sat afrejste kvadre. Åbningens overside, der vist var dannet med en vandret overligger, blev ødelagt ved indsættelse af vindue 1875.²⁶ Muligvis i forbindelse med opførelsen af det nuværende våbenhus er syddøren udvidet og senere udstyret i sydsiden med en indfatning af granit.

Øjensynlig har der i hver side af skibet været to *vinduer*, hvoraf begge er bevaret i nordsiden og det ene i syd. Alle tre, der udvendig måler ca. 135x56 cm, er nu tilmurede, men registreres ude eller inde eller begge steder.

Ændringer og tilføjelser. Omkring år 1500 blev kirken genstand for en større ombygning, ligesom det på samme tid var tilfældet ved de fleste andre kirker. I skibet og sikkert også i det forsvundne *✠*kor blev der indlagt hvælv og ved vestgavlen rejst et tårn. I denne periode sad Erik Styggesen Rosenkrantz inde med Tranholm len

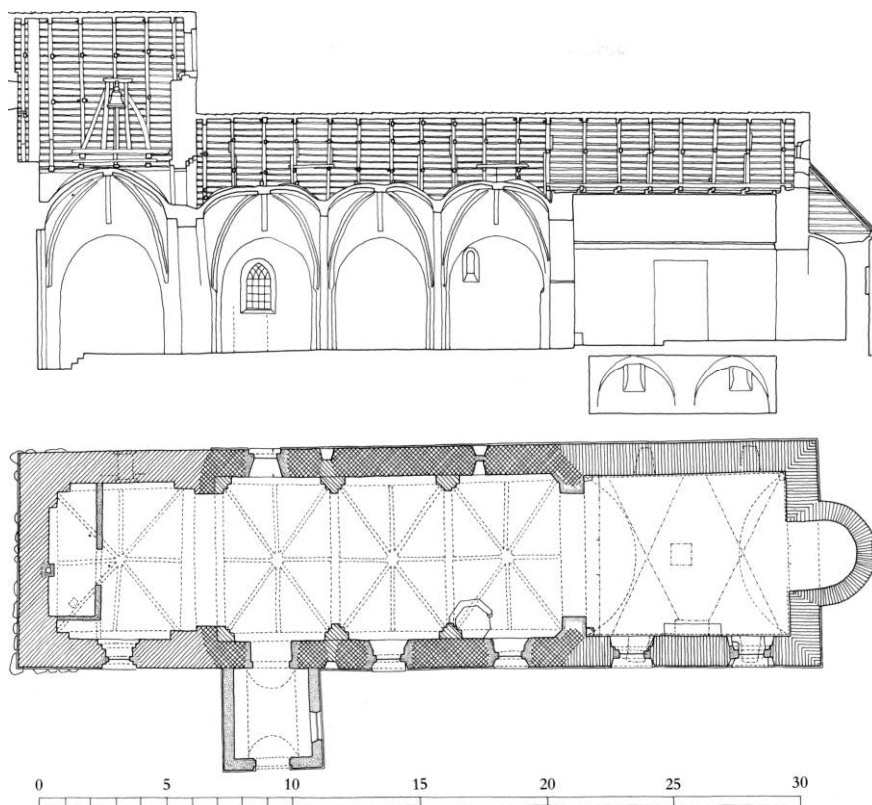

Fig. 4. Længdesnit og grundplan 1:300. Målt af John Bennetzen 1994 og 1992, tegnet og suppleret med skitse af gravrum af KdeFL 1994. - *Longitudinal section and ground-plan.*

(s. 4255), men en eventuel forbindelse mellem ham og byggearbejdet kan ikke påvises.

De kuplede *hvalb*, hvis disposition med otte halvtstensribber er den gængse i stiftets vestre del, hviler på sædvanlig måde på falsede vægpiller samt gjord- og skjoldbuer, der er en hel sten brede. På grund af triumfvæggens senere, nedennævnte ombygning og efterfølgende ændring er udformningen af de østre hjørnepiller ukendt. På loftet konstateres ingen overribber, og hvælvlommerne er udfyldt op til murkronen.

Tårnet, hvis østre mur hviler på skibets vestgavl, er jævnbredt med dette; efter den nedenævnte stormskade 1626 reduceredes det til sin nuværende højde. På en syld af marksten, der træder frem under bygningens vestre del, er murene rejst udvendig af kvadre, hvori indgår større og mindre partier af munkesten; indvendig er udelukkende anvendt munkesten, der er

henmuret i munkeforbandt med ridsede fuger. Vestfacaden står på et skråkantskifte, der antagelig hidrører fra skibets gavl. Mens rent kvadermurværk på nordsiden kun andrager seks skifter forneden, rækker det på de to andre sider omtrent op til tagfodshøjde; facaderne er senest omsat og nymuret i 1990'erne (jfr. fig. 8).

Blandt nordsidens kvadre er der adskillige, som utvetydigt stammer fra en kirkebygning (fig. 7, R-T), hvad de almindelige kvadre vel også gør. Til materialet slutter sig antagelig en granitøjlebase (fig. 5 og 7, U), der er udtaget af tårnets vestgavl og nu står i kirken. Sålbankstenene kunne været hentet i kirkens eget kor (jfr. dog nedenfor), hvis vinduer i så fald havde afvejet fra skibets (jfr. f.eks. Ejstrup, s. 4184), og de ret store, kileformede blokke, der formentlig tilhører samme stik, kunne stamme fra en samtidigt omdannet triumfbue. Antallet af normale, utvivlsomt genanvendte kvadre er dog

for stort til at kunne henføres til skibets, ved tårnets opførelse nedbrudte vestgavl, hvorfor man ledes til den slutning, at i hvert fald en del af tårnets byggemateriale er hentet andetsteds.

Tårnrummet, der ved sine vægblændinger minder om vestafsnittet i nabokirken i Bryrup (s. 3913), er dækket med et hvælv svarende til skibets. Det hviler på forlæg i væggene, hvorfor det antagelig har udgjort en del af opførelsesentreprisen. Hvælvet er gennembrudt af et par huller til klokkereb, og i det sydvestre hjørne iagttages en tilmuret *†lem*. I rummets sydside er et stort, til begge sider falset, rundbuet vindue, der kun er ændret i sin lysning.

Den nævnte lem må for så vidt have været overflødig, eftersom der omtrent midt på nord-siden er en oprindelig, udvendig adgang til tårnets øvre stokværk i form af en relativt højtsiddende, til begge sider falset, fladbuet åbning. Den tilhørende adgangsvej er selvsagt udskiftet tid efter anden; nuværende trappe er fra 1970'erne.

Tilstedeværelsen af to adgangsveje kan give anledning til en formodning om, at opførelsen er foregået i to etaper; men i øvrigt har tårnet været »normalt«, dvs. haft to etager over tårnrummet. Hvad der i dag er tagetage må oprindeligt have været mellemstokværk, som kun delvis er bevaret efter den nedennævnte stormskade. I rummets østside er der en fladbuet, til begge sider falset døråbning, som giver adgang til skibets loft.

Fig. 5. Søjlebase af gråhvid granit (s. 4259). I kirken (jfr. fig. 7). NE fot. 1994. - *Plinth, formerly included in the wall of the tower, now in the church.*

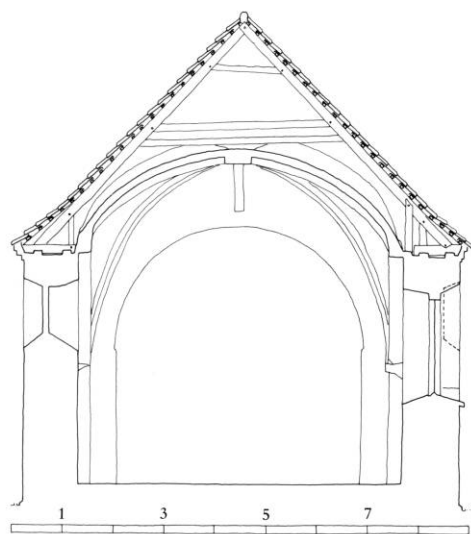

Fig. 6. Tværsnit i skibet set mod øst 1:150. Målt af John Bennetzen 1992, tegnet af KdeFL 1994. - *Cross-section of the nave looking east.*

Om tårnets ældre tilstand foreligger kun en notits fra 1616,²⁷ som fortæller, at *†*kamtakkerne var i dårlig stand, og at der til reparation krævedes såvel mursten som tagtegl. Ti år senere udgik fra kancelliet besked til lensmanden om »til tårnets opbyggelse efter nedblæsning at skaffe egetræ og lade bønderne føre det frem« (jfr. s. 4256). Bag denne lakoniske meddelelse må foreligge en alvorlig stormskade, som resulterede i nedtagning af tårnets top og etablering af den eksisterende tilstand. I østsiden nymuredes gavlens øvre del, mens hele gavlfeltet i vest udførtes i bindingsværk, fornyet 1831²² og erstattet med mur 1907 (renoveret 1975). 1945 kunne der ikke skaffes midler til for højelse af tårnet.²³

Som ved andre af sine kirker (jfr. bl.a. s. 4021 og 4083) fandt Thyge (Jesper) Thygeson på Matstrup 1780²⁸ anledning til at sætte sine initialer og årstal med jern på tårnets vestside; heraf er kun det ene T og tallet i behold.

Korets ombygning til *gravkor* for Hardenbergfamilien (s. 4290) har været det næste større bygningsarbejde og betød kirkens omdannelse til det eksisterende langhus. Korfornyelsen har indbefattet en række bidrag til kirkens inventar (jfr. s. 4266) og må have strakt sig over en år-række.²⁹ Sandsynligvis har byggeriet været af-

sluttet omkring 1591, hvilket årstal læses på herskabsstolene og klokken.

Det ældre kor blev revet ned uden at efterlade sig sikre spor, og i stedet forlængedes skibets langmure østover i en udstrækning, der svarede til godt halvdelen af skibets. Udvendig blev de nye mure, ligesom de gamle, sat med granitkvadre, indvendig overvejende med mursten. Helt af tegl, på et bindigt fodskifte af granit, er den prægnante, udvendigt relativt lille, samtidige apsis på østgavlen. Med rundingsens centrum lagt i den ydre murflugt har udbygningen indvendig opnået en betydelig dybde. Tilsyneladende har den kurvehanksbuede apsisåbning ikke haft arkitektonisk markering (jfr. kalkmalet dekoration).

Facadernes granitmateriale og de smighuggede kvadre, der indgår i vinduesåbningerne, stammer utvivlsomt fra det ældre kor og fra skibets østgavl.³⁰ Den omstændighed, at apsis er af

munkesten, sammenholdt med det forhold, at krumhuggede kvadre ikke konstateres i det eksisterende murværk, tyder på, at apsis ikke gentager en sløjfet forgænger. Den må være resultatet af bygherrens udtrykkelige ønske, og man havde gerne kendt tankegangen bag det i perioden usædvanlige fænomen.³¹ På rundingsens facade er indmuret et par tidstypiske, hjørnestillede, kvadratiske plader (den svagt krummede sidelinie ca. 30 cm) af gotlandsk kalksten med courtoisievendte våbenskjolde med henholdsvis initialerne AR (for Anne Rønnow) og Hardenbergs mærke (fig. 9). De to relieffer, der 1888³² skulle renses for kalk (og farverester), flankerer en ca. 15 cm dyb (på midten), rektangulær (107x83 cm) niche, måske etableret med henblik på en bygningstavle.³³

Gravkoret er opført i to etager, idet der under gulvet, som med nogle trin har hævet sig over gangen i skibet, er indrettet en kælder (jfr.

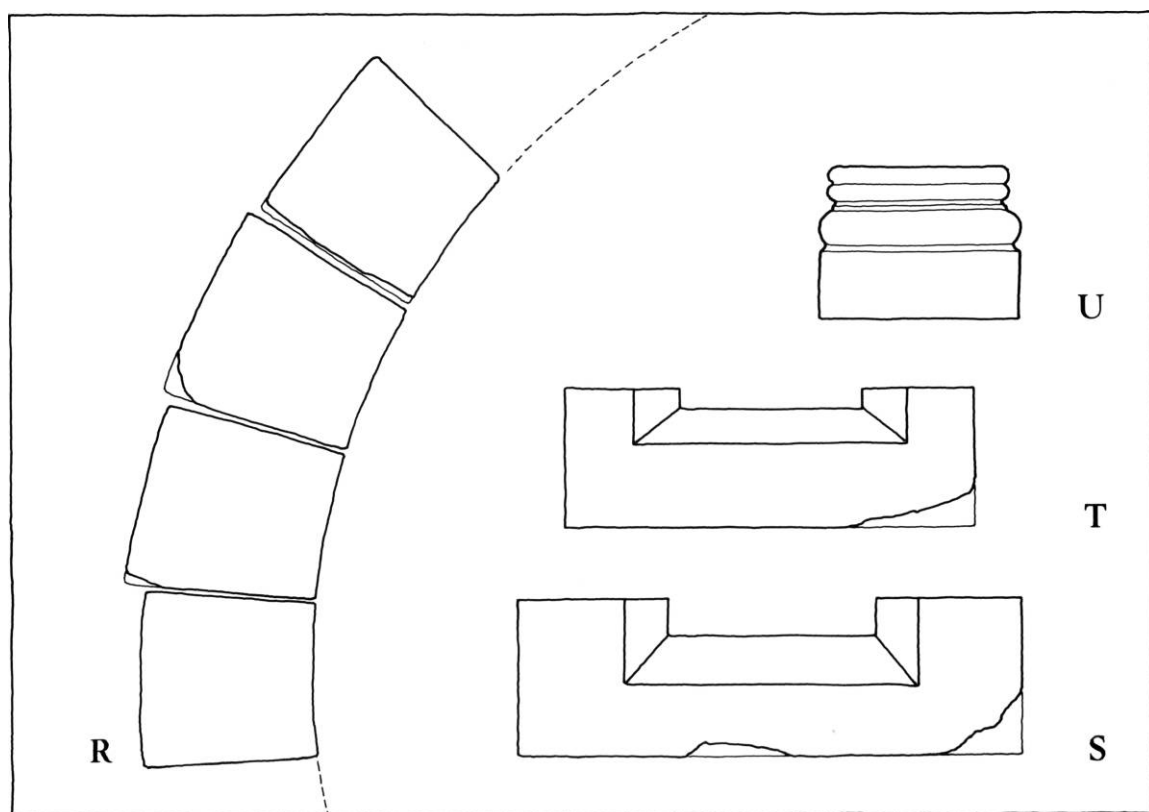

Fig. 7. R-T. 1:20. Særlige kvadre, der sammen med nogle smigsten indgår i tårnets nordre facademur (s. 4259). R. Stiksten. S og T. Sålbenkblokke. U. 1:10. Søjlebase, tidligere indmuret i tårnets vestsideside, nu henlagt i kirken (jfr. fig. 5). KdeFL 1994.- *Moulded ashlars and a plinth included in the wall of the tower.*

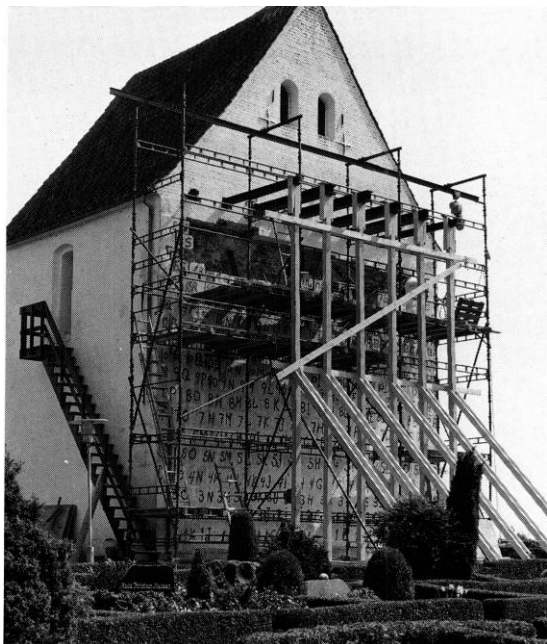

Fig. 8. Tårnets vestside under omsætning. KdefL fot. 1993. - *The tower during restoration.*

s. 4290) af samme bredde som det overliggende rum. Også østvæggene flugter indbyrdes, mens placeringen af kælderen vestvæg øjensynlig er bestemt af funderingen under skibets oprindelige østgavl. Gravkrypten overdækkes med to fladspændte grathvælv, der uden vederlagsangivelse udgår af væggene, og hvori er udført stikkapper til fire, i dag tilmurede ventilationshuller. I åbningerne har siddet jernstænger,

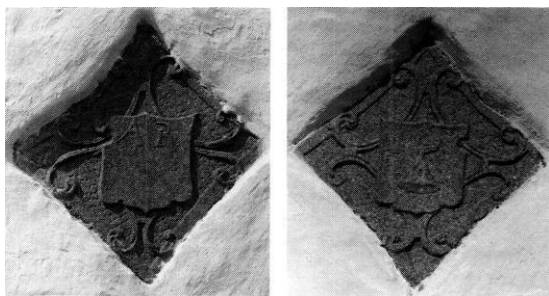

Fig. 9. Kalkstensplader med henholdsvis Anne Rønnows tvedelte våben og initialer og Erik Hardenbergs våben, indmuret udvendigt på apsis (s. 4261, jfr. fig. 3) NE fot. 1994. - *Limestone slabs with the coats of arms of Anne Rønnow and Erik Hardenberg, the donors of the present chancel.*

som 1735²⁰ var væk i nordsiden, og 1858²¹ alle steder. Tilsyneladende er gulvmaterialet mursten.

En grov tilmuring med små sten lukker en 138 cm bred åbning midt på vestvæggen og må antages at skjule den trappe, som i sin tid forbandt kirke- og gravrum. Den tilhørende lem østligt i skibets gang var fjernet »få år« før Løfflers besøg 1877 (jfr. gulve og s. 4290).

I dag er loftet i kirkens østafsnit et gipset træ-tøndehvælv, opsat 1859 efter at man forud havde konstateret, at »den flade hvælving over koret« havde sat sig en del og derfor måtte »for-nyes«. 1865 anbefalede synet med henblik på »at styrke skibets østre hvælv«, at der »i koråbningen opmuredes en bue med cement«. ²¹ Denne oplysning styrker antagelsen ³⁴ af, at koret med sine kraftige mure oprindeligt havde et muret hvælv (der ikke er nævnt før den ovenfor citerede bemærkning fra 1850'erne); formentlig har det i store træk svaret til det bevarede i gravkælderen. En sådan disposition ville i hvert fald være i overensstemmelse med de to nedenævnte vinduer.

Mens overgangen fra skib til kor ikke giver sig til kende udvendig, må den nødvendigvis have kunnet aflæses indvendig, omend den næppe har været fremhævet. Skibets østre, hvælvbærende hjørnepiller og kormurenes tykkelse, der er lidt større end skibets, har måttet kombineres i et par vægpiller, der dels tillod en fornemmelse af sammenhæng mellem de to af-

Fig. 10. P.(?) Sørensen 1875: Kirken set fra sydvest. I kirken. - *Painting of the church seen from the south-west.*

Fig. 11. Indre, set mod øst. Victor Hermansen fot. 1938. - *Interior to the east.*

snit, dels var i stand til at bære skibets østre skjoldbue og en mur herover, der klarede mødet mellem to forskellige hvælvformer. Som anført ønskede synet 1865 her opmuret en »bue med cement«, utvivlsomt den eksisterende (udbedret 1975), der dækker det originale arrangement. Muligvis er de to murblokke i korafsnittets vestre hjørner, der står på funderingen af skibets ældre østgavl, levn af den oprindelige udformning.

Det nye kor er belyst i sydsiden med to vinduer, hvis nuværende, spidsbuede lysning går tilbage til slutningen af 1850'erne (jfr. nedenfor). Dengang blev åbningerne udvidet ca. 40 cm nedad. De oprindelige, kurvehanksbuede oversider er i behold ude og inde, og det fremgår, at vinduerne har været relativt lave og brede, hvilket har været understreget af profileringens kombination af false og stejle smige.

Det teglhængte, hvidkalkede *våbenhus* er lagt på den side af kirken, der vender mod lands-

byen. Opførelsestidspunktet fremgår ikke direkte, men synes at ligge i 1850'erne, da der efter Regnar Westenholz' erhvervelse af Mattrup (jfr. s. 4256) ved denne som ved andre af gårdens kirker sattes adskilligt i værk med bygning og inventar.

Det enkle våbenhus er rejst af små mursten på en granitsokkel, der mod syd og på det meste af vestsiden har skråkant, ellers retkant. Gavlen med den vistnok 1949 udvidede døråbning er glat, mens langsiderne foroven afsluttes med en falsgesims, hvis midterste led er rundet. Det relativt store, halvrunde vindue med jernstel i østmuren nævnes i synsprotokollens beskrivelse 1862; her anføres også, at gulvet var af mursten. I en bane mellem våbenhusets og skibets døre er træloftet tøndehvælv, hvilket måske er udført ved en fornyelse, som synet foreskrev 1883.²¹

Et *fvåbenhus* er tidligst omtalt år 1700, da det manglede tagtegl; 1727 bestod tækket af fjæl, »da sten ikke kan stå for vinden«. ²⁰ I 1840'erne

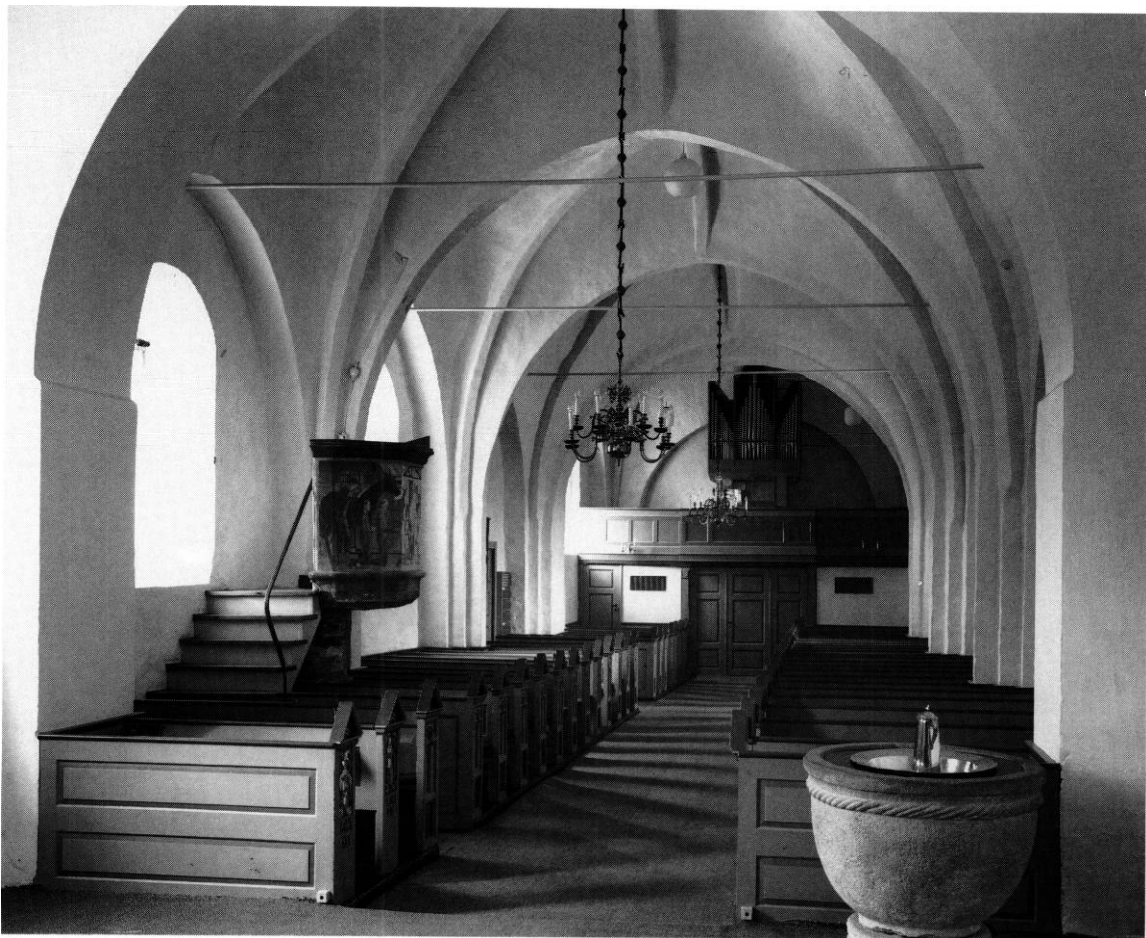

Fig. 12. Indre, set mod vest. NE fot. 1994. - *Interior to the west.*

blev opsat loft, og synet mente, at gulvets kamp skulle udskiftes med mursten.²¹

Bygningsarbejdet efter reformationen har i øvrigt drejet sig om kirkens vedligeholdelse. År 1700 siges den at være i god stand; som sådan nævnes den igen 1803²⁰ og 1817,²² og det synes at have været tilfældet siden. 1729²⁰ indgik kirkeejер Niels Thygesen på Matstrup (s. 4256) aftale med en muremester om reparation, og som nævnt lod en senere ejer på tårnets vestside opsætte årstallet 1780 og sine initialer.

Efter Regnar Westenholz' erhvervelse af Matstrup (s. 4256) sattes som omtalt en del arbejde i gang;³⁵ formentlig hører opmuring af forstærkninger i gravkælderen hjemme i denne sammenhæng. Synsprotokollen meddeler i hvert fald

1862, at pillen var udført for nogle år siden.

Øjensynlig var man begyndt med oprydning, idet byggemateriale 1856²¹ skulle fjernes fra kirkens vestre ende. Som berørt ovenfor opsattes nogle år senere korets nuværende, hvælvede træloft. Den tilhørende, arkitravprofilerede gesims er udeladt på vestvæggen, og det er ikke lykkedes at bringe den i harmoni med Emanuel Thygesens monument (s. 4281) og toppen af apsisbuen. De nuværende afbrydelser af båndet sidstnævnte sted kan dog være resultat af ændringer, som synet ønskede 1884.²¹ Tre trækbjælker skulle 1896²³ erstattes af jernbånd.

Gulvene, der 1995 ventes fornyet ved en forestående, indre istandsættelse, består af gule mursten på fladen bortset fra ferniseret træ i korets

Fig. 13. Indre, set mod øst. NE fot. 1994. - *Interior to the east.*

østlige del og under bænken. I store træk synes dette gulv at gå tilbage til 1860'erne²³ med undertagelse af stolestadernes træ, der er lagt 1934. Gulvmaterialet nævnes første gang i synsprotokollen 1862, hvor det siges at bestå af røde og hvide mursten; det bemærkes, at der foran alteret var indlagt årstallet 1764 (jfr. s. 4281).

Vinduernes nuværende form med spidsbuet lysning er resultatet af en succesiv ændring og fornyelse, indledt 1857 i tårnrummet, fortsat før 1862 i skib og kor og afsluttet 1875 med etablering af det store vindue i skibets nordside.²³

Såvel tårnets som langhusets *tagværker* er helt overvejende af eg og indeholder adskillige, genanvendte tømmerstykker med ældre nummerering. Længdesnittet (fig. 4) viser, at langhusets

spærfag falder i to grupper, der er samlet og nummereret på østsiderne begyndende i vest, med øksehugne streger i syd og indstemmede mærker i nord. Formentlig er denne tagstol sat op ved ombygningen i 1500'erne.

Tagmaterialet er bly på apsis, oplagt og stemplet 1961, i øvrigt tegl. Den ovenfor nævnte notits 1616 siger ikke udtrykkeligt, at der lå tagsten på tårnet; udover det allerede omtalte tegltag på våbenhuset er den tidligste bemærkning om tagene fra 1803²⁰ og meddeler, at der lå spån på apsis. Beskrivelsen i synsprotokollen 1862 konstaterede, at kirken var teglhængt bortset fra apsisen, hvor der lå zink; bly her nævnes tidligt ved synet 1911 i anledning af kirkens overgang til selveje.

Fig. 14. Udsnit af kalkmalet frise, fra 1500rne, over apsisbuen (s. 4266). Anita Hansen fot. 1994. - *Section of mural decoration from the 16th century above the apsidal arch.*

Opvarmning med en eller to fove bragtes på bane af synet 1883 i henhold til det ministerielle regulativ; man forestillede sig muligheden af at lægge brændsel på våbenhusets loft. 1904 skulle ovnene fornyes,²¹ og samtidig med indlæggelse af elektricitet 1924 installeredes en $\dagger$ kalorifer, udskiftet 1944 og 1966 afløst af varmeanlæg i rum i kirkens vestre ende.³⁶

(†) KALKMALERIER

En kalkmalet *frise* (fig. 14), fra 1500rne, findes på apsisbuens forkant. På en kalkbund ses en rødmalet bladranke mellem to rækker røde murstensimitationer;³⁷ fugerne er hvide og afstribningen på hver side sort. Midt over buen afbrydes frisen af et cirkelfelt, med murstensramme som denne, men indenfor ledsaget af små, røde ruder. Midt i er med rødt malet et Kristusmonogram, P krydset af X (Chi-Rho) mellem alpha og omega. Dekorationen er tid-

ligere rekonstrueret og delvis opmålet, især murstensimitationen. O. 1862²⁴ nævner pastor Søborg, at bogstaverne J.C.S. stod »bag alteret« (i gulvet eller på muren?), måske en ommalet forkortelse for Jesus Christus Salvator. 1885 skulle »forsiringerne« omkring buen bag alteret fornyes med kalkfarve. 1905 ønskedes frisen restaureret, hvilket måske først skete o. 1911, da der på buen skulle pålægges et stærkt cementpudslag, som skulle kalkes og males med en bort. En sådan, der strakte sig helt ned til gulvet, er antagelig fjernet o. 1945.

En $\dagger$ *hvælvedekoration* fra 1500rnes *begyndelse*, af samme art og farver som egnens øvrige, blev konstateret 1988. Ved en undersøgelse af fire svikkelområder i *skibets* og *tårnets hvælv* fandt man på ribber, skjold- og gjordbuer sparrer med langt udstrukne spidser og over buer og langs ribber den sædvanlige krydsende halvbuefrise.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykke er som vanligt den romanske granitfont. Af en jernbeslået kirkekiste fra 1300rne findes nu kun enkelte rester. Så sent som 1867 havde kirken endnu bevaret sin fløj altertavle, et lybsk billedskærerarbejde fra o. 1520. Fra denne er levnet en *rankefylding, nu på Mattrup, samt fra fløjene fire helgenfigurer, der nu findes i St. Annen-Museum, Lübeck. Det forsvundne midtskab, med den Hellige Familie, var tilsyneladende endt i privateje. Fra 1500rnes anden halvdel stammer den usædvanlige, murede prædikestol og et af de ofte forefundne dåbsfæde af messing. - Som omtalt s. 4256 har hovedgården Mattrups ejere haft stor indflydelse på kirkens udseende og udstyr. 1574 har Erik Hardenberg og hans hustru Anne Rønnow skænket de høje, fine *messingalterstager, 1590-91 fornyet stolestader og indrettet herskabsstole samt 1591 givet den våbensmykkede klokke, måske som afslutning på deres byggeprojekt. I koret er der i midten af 1570erne sat en imponerende gravsten over Hardenbergfamilien, og til slægtens afdøde er der skaffet plads i en samtidig krypt. Senere kirkeejere af slægten Thygesen har skænket altersættet 1706 og en messehagel 1764. 1765-66 er der i koret rejst et fornemt epitaf over Emanuel Thygesen, udført af billedhuggeren Johannes Wiedewelt. - Den beskedne alteropbygning, der o. 1867 erstattede den senmiddelalderlige altertavle, og som nu står i ligkapellet, har 1945 måttet vige for en stor fløj altertavle med malerier af Ellen Hofman-Bang.

Fig. 15. Altertavle med maleri 1945 af Kristi Genkomst, udført af Ellen Hofman-Bang, og alterbord med reliefdekoration 1952 ved Aksel Theilmann (s. 4267). NE fot. 1994. - *Altar-piece with painting of the Second Coming, by Ellen Hofman-Bang, 1945. Altar frontal with relief by Aksel Theilmann, 1952.*

Alterbordet (fig. 15), 1952, består af plane egetræsbrædder, der på forsiden er smykket med en forgyldt reliefdekoration udført af billedhuggeren Aksel Theilmann: Gudslammet stående foran et græsk kors og omgivet af symboler for Kristi lidelse og sidste dage, pengepung, hanen, søjlestump med svøbe samt tornekrans. Det tidligere *falterbord*, fra 1867,³⁸ var en egetræsmalet fyrretræskasse, der havde afløst en bræddebeklædning af det *murede falterbord*, der 1862²⁴ målte ca. 110 cm i højden og var ca. 156 cm bredt og ca. 60 cm dybt.

†Alterklæder. 1735 ønskedes klædet repareret med en »klud«, 1747 manglede det helt.²⁰ 1862 bestod det af rødt fløjel med en silkebræmme for nederen. 1886 skulle det fornyes og forsynes med et kors af guldgalonier. 1914 blev alterfløjlet fornyet.²⁴

Den meget store *alterophygning* (fig. 15), fra 1945, består af en trefløjet altertavle med malerier af Kristi genkomst udført nævnte år af Ellen Hofman-Bang og signeret »EHB«. Tavlen hviler ved bordets sider på et højt egetræspanel med spidsbuede felter flankeret af riflede pila-

Fig. 16. Den tidligere alteropbygning fra 1867-68 (s. 4268), med alterstager nr. 2, af støbejern, fra o. 1867 (s. 4274). NE fot. 1994. - *Former altar construction c. 1867-68, with cast iron altar candlesticks c. 1867.*

stre, der har forsænkede kapitælfelter med brændende olielampe. Tavlens fodstykke rummer et relief med to engle, der fra hver side træder op ad en trappe, og som holder en skriftplade, hvis frakturagtige reliefindskrift henviser til maleriet ovenfor: »Da skal to Mænd være sammen paa Marken, den ene tages med og den anden lades tilbage. To Kvinder skal male paa samme Kværn, den ene tages med, den anden lades tilbage. Matth. 24,40-41.«

Malerierne, olie på lærred, det midterste 261x175 cm i lysmål, fløjenes 201x79 cm, viser i midtfeltet den hvidklædte Kristus, med hvidt i det lyse hår, der træder frem med udbredte arme i et gult lysskær og strålesol med kors, omgivet af gråblå og rødlig skyer. I forgrunden de blå og rødbrunt klædte, skræmte personer; ved den ene side en kurv med orange frugter, midtfor en anden med grønt. I fløjene er spejlvendte fremstillinger, hver med to engle, der i så godt som ens stillinger, ansigtsudtryk og farver flyver bort fra midtscenen. De bærer gulbrune og hvide, blåskyggede dragter og er omgivet af blålige, hvidrandede skyer på blålig baggrund.

Den tidligere, beskedne *alteropbygning* (fig. 16), i nyromansk stil fra 1867-68,³⁹ der kun sy-

nede lidt i det store kor, blev 1945 overflyttet til ligkapellet. Den omfatter en panelvæg, der bag et nyt alterbord har et højere midtparti afsluttet af en trekantgavl. I midtpartiet er tre forsænkede rundbuefelter båret af småsøjler, med bladsmykkede terningkapitæler, svarende til de store søjler, som er indsat i en fals i hver af væggenes ydersider. Panelstykkerne er desuden foroven smykket med et forsænket felt med en stavværksagtig dekoration. På en lille, firbladprydet konsol ved bordets bagkant har tidligere været opstillet en gipskopi af den i datiden yndede Kristusfigur af Thorvaldsen (jfr. fig. 11). Gavlen er siden 1961-62⁴⁰ kronet af et lille kors med trekløverformede korsarmsender, en kopi af det langt større kors, der oprindeligt dominerede alteropbygningen. Denne fremtræder nu med træets lyse farve og en staffing med sort samt bronze på enkelte detaljer.

Den tidligere (*†*) *højaltertavle*, formodentlig fra o. 1520 og udført i et lybsk billedskærerværksted, kendes dels fra en beskrivelse ved pastor Søborg o. 1862,²⁴ dels fra nogle bevarede figurer. Således er en *rankefylding, nu på Mattруп, samt fire *helgenfigurer fra fløjene, siden 1930 i St. Annen-Museum, Lübeck, af arkitekt N.J. Is-

Fig. 17. Midtskabet fra *†føjaltertavle*, lybsk arbejde fra o.1520, med fremstilling af Den hellige familie; muligvis fra Klovborg kirke (s. 4271). Fot: Museum für Kunst und Kulturgeschichte der Hansestadt Lübeck. - *The central compartment of *†winged altar-piece*, with the Holy Family, of Lübeck workmanship, c. 1520; possibly from Klovborg.*

raelsen⁴¹ overbevisende henført til denne tavle. Også en nu forsvundet figurgruppe med Den hellige familie, fra et altertavlemidtskab, har formentlig tilhørt tavlen (jfr. nedenfor).

Ifølge Søborg⁴² var altertavlen, »til at lukke sammen«, prydet med træskårne figurer. I det midterste rum fandtes en gruppe, 1 al. 19 tommer høj og 1 al. 20 tommer bred (ca. 110 x ca. 115 cm), forestillende en mand og en kvinde siddende på en trone. Kvinden på stykkets højre side med en krone på hovedet; bag tronen stod seks mænd; ved siden og foran samme en mand, en kvinde og seks børn. Tronens to sider var prydet hver med en snoet søjle med en figur ovenpå. Under gruppen var en forsiring med

fire svævende engle. Lågerne var hver delt i to rum; i hver af disse sås fritstående figurer, helgenbilleder, 26 tommer høje (ca. 68 cm): a) En mand støttende sig til en grenet stok og bærende et barn på sin venstre skulder, b) En mand med en taske over skulderen, et barn ved sin højre og en hund ved sin venstre side. c) En person kæmpende med et uhyre (en drage), d) En person fastbundet til et træ og med arme, ben og bryst gennemstukket. I altertavlens nederste rum var plads til fem figurer, af hvilke kun fandtes fire, 18 tommer høje (ca. 47 cm): a) En kvinde med en kurv i sin venstre hånd, et barn ved den højre side (Dorothea med blomsterkurv og Kristus-barn). b) En kvinde med krone på hovedet og

Fig. 18. Midtskabet fra fløj altertavle, o. 1520, fra Lübeck Borgkirke, nu i St. Annen Museum, Lübeck (s.4271). - *The central compartment of winged altar-piece, c. 1520, from the castle-church of Lübeck, now in the St. Annen-Museum, Lübeck.*

ved den venstre fod en del af en fod med en stor klo (»resten afbrudt») (Margrethe med dragens ene klo), c) En kvinde med et bager i sin højre hånd [formodentlig Barbara med tårn], d) En kvinde (?). Alle figurer, af hvilke adskillige var ramponerede, var hvidmalede, skabet blåt.

Af beskrivelsen fremgår, som allerede iagttaget af N.J. Israelsen, at fløj altertavlen i midtfeltet har haft en figurfremstilling af Den hellige familie, dvs. Marias slægt. Den kronede Maria (barnet ikke nævnt) har siddet på en tronstol

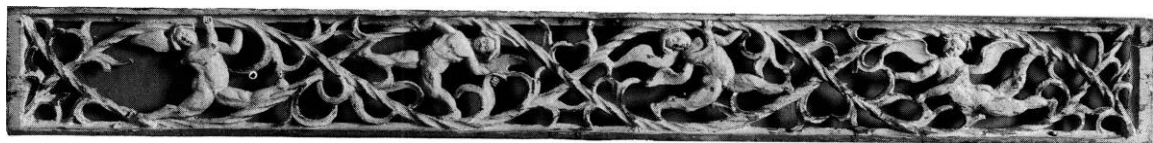
flankeret af snosøjler kronet af en figur. Ved hendes side moderen Anna og foran Josef (begge af Søborg opfattet som mænd); bagved seks af slægtens mænd og foran endnu en kvinde samt seks børn (jfr. nedenfor).

»Forsiringen« herunder med de fire engle er rimeligvis identisk med fodfeltets bevarede, 113 cm lange og 12,5 cm høje **fylding* (fig. 19), af eg. Inden for en hulkelet ramme rummer den to bølgende, snoede tidselranker, der krydser hinanden. I hver af de ellipseformede felter er mellem spinkle tidselblade udspændt en lille, nøgen englefigur, der skræver ud med benene og foroven griber om stænglen. Tre af englene har hver en flad, fliget vinge, den ene (fig. 19b), der ligger på maven, derimod to udstrakte vinger.

»Lågerne«, dvs. fløjene, har ved en tværliste været delt i to rum, hver med en helgenfigur, der ifølge ovennævnte beskrivelse synes identiske med nogle løse figurer, der nu findes i Lübeck St. Annen-Museum. I nordre fløj stod foroven, a) *S. Christoffer* bærende Kristusbarnet (fig. 20), beskytter mod pludselig død; forneden, b) *S. Roebus* (fig. 21), hjælperen for pestsyge, der iført rejsedragt, på sin pilgrimsrejse til Rom blev syg, ladt alene, men blev plejet af en engel og forsynet med brød bragt af en hund. - I søndre fløj foroven, c) *S. Jørgen* (fig. 22), de speidskes hjælper, stående i kamp med dragen; forneden, d) *S. Sebastian* (fig. 23), hjælper for pestsyge; bundet til et afgrenet træ, såret af pile.

Fig. 19a-b. **Frise fra fløj altertavle, o. 1520, nu på Matstrup (s. 4270). Thomas og Poul Pedersen fot. 1979. - *Frieze from fløj altar-piece c. 1520.*

N.J. Israelsen har ikke alene påvist, at rankefyldingen har en nøje parallel i en altertavle fra den nedrevne Borgkirke i Lübeck (tavlen nu i St. Annen-Museum, fig. 18), men også at de fire løse helgenfigurer (i samme museum, fig. 20-23) er tilsvarende tæt beslægtet med Borgkirke-tavlens fløj figurer, og har samme mål, således at man kan tillade sig at slutte, at de også har tilhørt Klovborgtavlen.

Det ovenfor omtalte $\dagger$ midtskab med Den hellige familie har tilsyneladende eksisteret endnu før sidste krig. En Hellig-familie-gruppe (fig. 17), udtaget af sin ramme, fandtes tidligere i samme privateje⁴³ som de nævnte fire løse fløjfigurer. Det må formodes, at gruppen også stammer fra Klovborg-tavlen, både på grund af den store lighed med Borgkirkens tavle og ved skæringens karakter. De få uoverensstemmelser mellem beskrivelse og gruppe kan måske forklares ved sognepræstens manglende fortrolighed med emnet.

Fig. 20-23. *Figurer fra $\dagger$ altertavle, o.1520, nu i Lübeck St. Annen-Museum (s. 4270f.). 20. S. Christoffer. 21. S. Roehus. 22. S. Jørgen. 23. S. Sebastian. Lübeck St. Annen Museum fot. - *Figures from $\dagger$ altar-piece, c. 1520: St. Christopher, St. George, St. Roehus and St. Sebastian. Now in the St. Annen-Museum, Lübeck.

Fig. 24. Alterkalk, udført 1706 af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens, skænket af Thyge Jespersen til Mattrup og hustru (s. 4272). NE fot. 1994. - *Chalice, made in 1706 by Mogens Thommesen Løwenhertz and donated by Thyge Jespersen of Mattrup and his wife.*

Udførelsen af midtskabet og fløjene er mere skematisk og figurerne mere stive og uden de levende bevægelser og ansigtsudtryk, som ses i Borgkirkens tavle. Det synes derfor rimeligt med Max Hasse⁴⁴ at slutte, at Klovborg-tavlen er udført i samme, lybske værksted som Borgkirkens tavle, men antagelig som kopi af denne efter bestillerens ønske.

Om tavlens staffering vides kun, at den 1768⁴⁵ omtales som tidligere forgyldt, ⁴⁶ 1843⁴⁷ var den perlefarvet, 1862 hvidmalet (se ovenfor). De bevarede *fløjfigurer er afrenset for farve.

Kun få oplysninger findes om tavlens ældre tilstand. Søren Abildgaard konstaterede 1773, at den var meget beskadiget, og uden inskription eller våben. 1817²² trængte den til »oppudsning«, og 1838²¹ var hængslerne på den søndre fløj så forrustedede, at man kunne frygte, at hele fløjen kunne styrte ned og gøre skade. 1862²⁴ meddelte synet, at der bag på alterklædningen og på en planke, der støttede hvælvingen bag alteret, var dels skrevne, dels indskårne bogsta-

ver: EEH, 1631, 1633 og 1634. Samme år udtalte synet, at tavlen burde enten restaureres eller fornyes, hvilket sidste skete fem år senere, ifølge Løffler på synets forlangende (jfr. ovenfor).

Altersoh. Kalk (fig. 24), 1706, udført af Mogens Thommesen Løwenhertz, Horsens, og antagelig skænket af patronatsejerne Thyge Jespersen til Mattrup og hans hustru, formodentlig som mindegave i forbindelse med Thyge Jespersens død 1706. Den ca. 21-22 cm høje kalk (bægeret skævtsiddende) har en fod, karakteristisk for guldsmedens arbejder,⁴⁸ ottetunget fodplade, hvorover foden er drevet op med otte fladrundbuer på kanten samt otte tunger med mellemfaldende ruder i sviklerne. De ottekan-tede skaftled har flere små profilstave ved overgang til fod, knop og bæger. Den ottedelte knop har drevne ruder på over- og undersiden samt otte rudebosses, riflet på siderne og med krydsskravering på forsiderne. En lille, tunget bladkrave slutter forneden om det glatte bæger, der har let skrå sider og under munden en graveret indskrift med store skønskriftsbogstaver: »Anno: 1706: Tyge Iespersen . Anna . Michils . daatter«. Nyt kvartlåg med hældetud. På en af fodpladetungerne ses mesterstempelt (Bøje II,

Fig. 25. Alterdisk 1693, skænket af Thyge Jespersen til kirkerne i Tyrsting, Grædstrup og Klovborg (s. 4273). NE fot. 1994. - *Paten 1693, donated by Thyge Jespersen to the churches of Tyrsting, Grædstrup and Klovborg.*

1982, nr. 6126). - Den tilhørende *disk*, fra 1706, med indskrift som på kalken, er på et tidspunkt før 1862²⁴ blevet ombyttet med den i Tyrsting⁴⁵ (s. 3974).

Den nuværende *disk* (fig. 25), fra 1693, ombyttet med Tyrstings (jfr. ovfr.), er 14,5 cm i tv., ret flad og glat. På fanen er graveret et indvielseskors på trambuleret baggrund samt en indskrift med versaler: »Gvd til Ærre och Menighederne til thieneste er den Disk Gifven til Thørsting Grestrvp och Klaaborrig Kircher. Af Tyge Jespersen . Til . Matrvp . Ny . Aars . Dag . 1693.« På undersiden forstærket på forskellig måde, antagelig 1885.²¹

Oblatæske, 1971,⁴⁹ stemplet »Exner« under bunden; cylinderformet, med vifteformet, forgyldt kors på låget. †*Oblatæske*, 1863,²⁴ den vanlige type af sort porcelæn med gyldent kors.

Alterkande, 1975, stemplet »Exner« under bunden, hvor der langs kanten er en graveret

Fig. 26. *Alterstage nr. 3, skænket 1574 af Erik Hardenberg til Matstrup og hustru Anne Rønnow (s. 4274). NE fot. 1994. - *Altar candlestick no. 3, donated 1574 by Erik Hardenberg of Matstrup and his wife Anne Rønnow.

Fig. 27. Sygekalk, udført 1862 af Peter Hertz, København (s. 4273). NE fot. 1994. - Chalice for the Sick, made 1862 by Peter Hertz, Copenhagen.

versalindskrift: »Skænket Klovborg kirke 1974 af Aksel og Marie Nielsen«. 19,5 cm høj, cylinderformet, med retkantet hank samt låg med kors som på oblatæskan. †*Alterkande*, 1845,²¹ af sort porcelæn. To *fskåle* af porcelæn, 1903,²¹ sorte, med guldkors.

Berettelsessæt, anskaffet 1862²⁴ i forening med Grædstrup og udført af Peter Hertz, København. Den 13,5 cm høje kalk (fig. 27) har indknebnede skaftled mod den fladtrykte knop, der er smykket med graverede, spidse blade, fodens øvre led med vinblade. Bægeret har en graveret, skjoldformet dekoration ledsaget af blomster og blade. Under bunden er stempler for mesteren (Bøje I, 1979, nr. 1420), Københavns by, gardeinen Peter R. Hinnerup og for lødigheden, »13 Lö« (i firkant) samt et læderet mærke. Den tilhørende disk, med samme stempler på undersiden, er 7 cm i tv., glat og flad. I foderal af papmaché med påklæbet, brunt papir, måske fra 1885,²⁴ da man ønskede en (træ)kapsel hertil.

Alterstager. 1) 1936, af messing, 54 cm høje kopier af gotiske stager på dyrepoter; på fodens graveret versalindskrift: »Klovborg Kirke, 1936.«

2) (Jfr. fig. 16), o. 1867,⁵⁰ af bronzeret støbejern, 66 cm høje og ganske svarende til dem i Ring-Brødstrup (s. 3999). Under bunden støberiets mærke: »Stallknecht. Horsens«, med versaler. Bronzeret 1900.²⁴ Nu i ligkapellet.

*3) (Fig. 26), 1574, af messing, 64,5 cm høje og slanke med rigtprofilerede skafter omfattende balusterled og ringe; lyseskålen, 29,5 cm i tv.m., af form som en dyb tallerken uden lysetorn men med et tillukket midthul samt et lille hul til hver side, formentlig til piber. Den lave fodskål, 32 cm i tv.m., har under bunden spor efter tre fødder, på dens øvre skråled er graverede våbenskjolde (fig. 28) for Hardenberg og Rønnow efterfulgt af renæssancemajuskler, initialerne »E. H. IHS (Jesumonogrammet) . A. R.« samt året »1574«, for Erik Hardenberg til Mattrup og hans hustru Anne Rønnow. - Det er tidligere formodet, at de usædvanlige stager har stået i det forsvundne kapel på Mattrup (jfr. s. 3993f.). Da Søren Abildgaard 1773 besøgte Klovborg kirke, stod de på alteret her, men blev o. 1867⁵⁰ overført til Mattrup, hvor de nu er.

Syvarmet *lysestage*, »Skænket af Klovborg kirkelige Sangkor 1926«. 50 cm høj, på rund, profileret og glat fod, skaft med pæreformet- og

Fig. 28. Detalje af *alterstage 1574, jfr. fig. 26, med våbener og initialer for givnerne (s. 4274). NE fot. 1994. - Detail of *altar candlestick 1574 with coats of arms of the donors, cf. fig. 26.

Fig. 29. Messehagel med årstal 1764 og initialer for kirkeejeren Emanuel Thygesen (s. 4274). NE fot. 1994. - Chasuble 1764 with initials of the patron Emanuel Thygesen, died 1764.

cylindriske led samt spinkle, buede arme med små kugleled. På foden giverindskriften, med skriveskrift, samt »Og Livet var Menneskenes Lys«.

Messehagler. 1) O.1955,³⁶ af grønt stof med guldgaloneret gaffelkors på begge stykker, rygkorset med centralskive, hvorpå Kristi monogram samt alpha og omega.

2) (Fig. 29), 1764, formentlig givet til minde om patronatsejeren Emanuel Thygesen, død 1764 (jfr. epitaf), der tidligere havde betænkt de under Mattrup hørende kirker Ring-Brødstrup og Grædstrup⁵¹ med hageler. Den er af rødt fløjel kantet med en smal, mønstret og takket guldgalon. Forstykket er ret kort, 67 cm; rygstykket, 105 cm langt, bærer et kors udført af to sammensyede, bølgestesmykkede guldgaloner, hvis ender løber ud i små tunger. Korset er plantet på en applikeret, hvælvet høj af grønt fløjel med grønbroderede detaljer. Flankerende korset er guldbroderede initialer »E T« for

ovennævnte og herunder årstallet »1764«. Rødt foer. Nu ude af brug.

Altersranke, 1952, af smedjærn, udført af kunstsmed Knud Eibye, Odense.³⁶ Spinkle jærnstænger danner rude i felterne, der er opstillet i rektant foran alteret, nærmest dette bøjer gitteret udefter i en bue. Smalfelter med bladranker yderst ved forsiden. Sortmalet. Den tidligere *falterranke* (jfr. fig. 11) fra 1860'erne,²¹ bestod af drejede balustre med poleret gelænder, opstillet i rektant.

Døbefont (fig. 31), romansk, af grå, svagt rødlig granit, ensartet i struktur og farve for både kumme og fod; i alt 86-90 cm høj. Den vældige, velformede kumme, ca. 65 cm høj og 95 cm i tv., med et lille afløbshul 6 cm i tv., adskiller sig fra egnens øvrige ved at være uden figurlig dekoration. Under mundingsrandens flade kantliste er den glatte kumme kun smykket af en kraftig, enkeltsnoet tovvstav. Et ganske lavt skaftled danner overgang til den kvadratiske fod, der har vulst over hulkant samt rundet led ned mod den lave platte, der nu er delvis skjult i gulvet. Opstillet i korets nordvestre hjørne.

Dåbsfad ⁵² (fig. 30), o. 1550-75, sydtysk arbejde af drevet og punslet messing, 57,5 cm i tv., 6,5 cm høj ved kanten og med en 7,8 cm bred fane. I bundfeltet en fremstilling af Syndefaldet, stærkt udpudset ligesom den omgivende indskrift: »mivchue«, en gådefuld remse, der bl.a. genfindes i Træden (s. 4091) og Nørre Snede (s. 4236). Her udenom et slyngbånd med ovaler rummende vekslende blomster (jfr. bl.a. Ejstrup, s. 4198). Yderst i bunden og på fanen forskellige, stemplede borter. På fanen er graveret to symmetriske renæssanceskjolde med ejerinitialerne »MLN« og MI(?)D.⁵³ Tidligst omtalt 1862.²⁴ - Et »fontebækken« manglede o. 1700.²⁰

Dåbskande, o. 1906,²¹ af messing, 28,5 cm høj incl. korset på det hvælvede låg; konisk korpus med bøjlehank.

Et *fontelæg* manglede 1616.²⁷ 1913²⁴ fandtes et *Mag* af eg.

Den murede *prædikestol* (fig. 32) fra 1500'nes sidste halvdel og på grund af sit materiale en stor sjældenhed, er opsat mod sydvestre hvælpille i

Fig. 30. Dåbsfad af messing, o. 1550-75, sydtysk arbejde (s. 4275). NE fot. 1994. - *Brass baptismal dish, 1550-75, south German work.*

skibets østligste fag. Den kalkmalede udsmykning fra 1961 skyldes Ingolf Røjbæk.

Den polygonale stol hviler på en ca. 138 cm høj, muret søjle, ca. 53 cm i tv. forned; 76 cm over gulvet har denne en ca. 8 cm tyk, fladtrykt »skaftvulst«, alt omhyggeligt muret af store (33x11 cm) formsten. Søjlen afdækkes af en ca. 22 cm høj og kun let fremspringende cy-

Fig. 31. Romansk døbefont af granit (s. 4275). NE fot. 1994. - *Romanesque font of granite.*

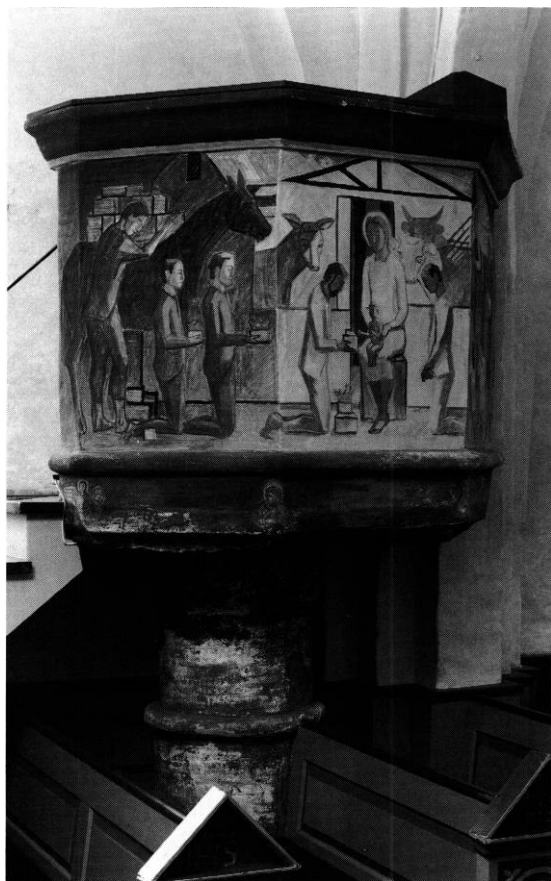

Fig. 32. Muret prædikestol fra 1500'nes sidste halvdel, med kalkmalet udsmykning 1961 ved Ingolf Røjbæk (s. 4275). NE fot. 1994. - *Brick pulpit from 1550-1600, with mural painting 1961 by Ingolf Røjbæk.*

lindrisk granitplade, med et ca. 30 cm forlænget led forankret i sydvæggen (fig. 70). Dette led, afsmalnende mod væggen og med plan underside, har på siderne tre kraftige rundstave, den inderste halvt skjult i væggen.

Stolen har tre store, plane fag mod rummet, henholdsvis ca. 60, 63 og 69 cm brede (regnet fra øst) samt en ganske smal side både mod hvælpillen i vest og mod opgangen i øst. Murværket består af helstens grovkornede teglsten og småstumper, uden regelmæssigt forbandt.⁵⁴ Gesimsens profil er en kraftig karnis over retvinklet fals. Det lave postament har øvre, om-løbende vulst og forneden en svag hulstav ned mod den groft knudrede underside. Stolens

bund udgøres af en ca. 18-20 cm tyk plade af grå, gotlandsk kalksten.

Stolens sider har 1961 fået en kalkmalet dekoration af Ingolf Røjbæk, en fortløbende fremstilling af den hellige familie flankeret af de tre vise mænd og hyrderne med deres får, vejledt af en svævende engel, alt holdt i lyse farver. På postamenthjørnerne er malet små, skematiske evangelistbuster med deres respektive tegn. Søjle, postament og gesims er malet rødbrune. - I forbindelse med restaureringen blev stolens mange ældre farvelag undersøgt. Det ældste lag synes at have været en hvid kalkunderstrygning for en varm okkerfarve, hvorover flere lag hvidtekalk. Herpå lå en kalkmalet, barok bladdekoration (fig. 71) i grønt, sort og lysokker; langs de lodrette kanter var rester af blå striber, en farve der tillige fandtes på vestfaget og på gesims- og postamentprofiler, samt gråsort på søjlen. Over flere kalklag havde stolen fået en oliemalet egetræsådring, omtalt 1877, og o. 1913²⁴ er den blevet hvidkalket og dekoreret med rødmaledede mursten på hjørner, gesims og postament samt

Fig. 33. Stolegavl 1590 (s. 4277). NE fot. 1994. *Bench-ends 1590.*

Fig. 34. Herskabsstol 1591 med våbener og initialer for Erik Hardenberg og Anne Rønnow (s. 4277). NE fot. 1994. - *Manorial pew 1591 with the coats of arms and initials of Erik Hardenberg and Anne Rønnow.*

på hele søjlen (jfr. fig. 11). - 1843²¹ blev stolen træbeklædt indvendig, 1862²⁴ beklædt med et ældre alterklæde af fløj og på overkanten skindbeklædt. - Opgangen er langs sydvæggen ad en trætrappe fra 1961, der har afløst en tilsvarende, med drejede balustre, fra 1857.²¹

Stoleværket er i hovedsagen bevaret fra indretningen 1590-91, med i alt 22 gavle i syd og 11 i nord, medregnet herskabsstolens fire gavle i øst.⁵⁵ Rygpanelerne er fornyet o. 1868,²¹ vægpanelerne opsat o. 1950.³⁶ Alle gavle er lige høje, ca. 97-99 cm over den profilerede fodrem. De har to profillisteindrammede fyldinger, en nedre, mindre, rektangulær og en større omfattende en rundbuet arkade med riflede pilastre, profilkapitæler og bueslag med V-indsnit eller tværstreger samt i sviklerne treblade (fig. 33). De listeindrammede, trekantede topstykker rummer i de fleste tilfælde et indskåret Jesumonogram; de vestligste gavle i syd og nord har i stedet en halvros med hulede blade. I nordsidens fjerde række fra øst (fig. 33) er et forsænket skjoldfelt med en reliefskåret due stående på en slange og flankeret af de reliefskårne versaler »H.E« og »N«. Gavlnr. fem har et reliefskåret skjold, hvori reliefversalerne »Maren / iørgens

dater«, flankeret af de reliefskårne cifre »90«, fra årstallet 1590, hvis indledende tal muligvis har stået på en anden gavl. Indgangspanelets sydgavl bærer det indskårne år »1590«. Stedvis er to gavle nu sammenstillet. 1862²⁴ var endnu bevaret otte døre med »hasper«. Gavlene har en nyere staffing med rødbrunt i fyldinger og i øvrigt med farverne beige, gulligt, svagt grønt og mørkegråt. 1913⁵⁶ fik de en bemaling med brunt i to toner, dækkende den tidligere egetræsmaaling, hvorunder der ikke fandtes yderligere farvespor. - 1862²⁴ stod to bænke i våbenhuset, 1887²¹ erstattet af to andre.

De to par *herskabsstole* østligst i skibet på hver side af midtgangen er dateret 1591 og bærer Erik Hardenberg og Anne Rønnows reliefskårne våbener, initialer og årstallet, alt i udsparede felter i de plane gavle. På den østligste gavl i syd (fig. 34) står under våbenet »E.H.« over »15«, på den næste »A.R.« over »91«, i nord er tilsvarende våbener og initialer, men årstallets cifre ombyttes, så de tilsammen læses rigtigt fra midtgangen. I alle gavltrekanterne er ens, reliefskårne barneenglehoveder med spiraloprullede vinger.

Fig. 35. Præstens stol, o. 1860 (s. 4278). NE fot. 1994. - *Priest's chair, c. 1860*

Fig. 36. Langside af jernbeslået kirkekiste, muligvis fra 1300rne; fundet i gravkrypten (s. 4278). H. Wichmann fot. 1994. - *Iron-bound long side of chest, possibly from the 14th century, found in the crypt.*

Gavlens nyere staffing omfatter lysgråt på englehoveder, bogstaver og tal, våbenerne står stort set med de rette heraldiske farver, Hardenbergs ulvehoved sølv i blå, den gyldne hjelms vesselhorn med de samme farver, Rønnows lodret delte våben rød(brunt) og gult, vesselhornene tilsvarende tofarvet; hjelmlæderne henholdsvis blå og gråt og rødbrunt og gult. 1913⁵⁶ blev stolene malet i to brune nuancer over en tidligere egetræsmaling, hvorunder der ikke fandtes farvespor.

Stor stol til præsten (fig. 35), omtalt 1862,²⁴ 125 cm høj til toppen af den let buede rygs dobbelt-tungede overkant, det skindbeklædte sæde 84 cm bredt. Benene er retkantede, armlænene let nedadbuede. Nu egetræsmålet, 1862 var den blåmalet.²⁴ Anbragt i apsidens.

Degnestol er formodentlig i 1860erne indrettet i øverste herskabsstol i syd, kun et pultbræt på rygpanelet markerer brugen (jfr. fig. 34). 1862²⁴ omtales en *Mukket stol* til degnen, antagelig anbragt i koret. 1725²⁰ manglede et graduale i degnestolen (jfr. s. 3861).

Fragmenter af jernbeslået kirkekiste (fig. 36), muligvis fra 1300rne, af eg. Kisten, der har været ca. 44 cm høj, ca. 128 cm lang og ca. 56 cm bred, har været samlet af planker, der hver især har udgjort siderne og formentlig også bund og låg. Ved undersøgelse 1994 kunne kun iagttages

de stærkt ødelagte og frønnede rester af de to langsider samt dele af enderne, ved hvert hjørne tilsyneladende kun sammenholdt af tre vinkeljern med volutter. Bunden synes at have været fastholdt af enkelte af langsidernes jern, hvis ombukninger mod bunden stedvis er bevaret. Foroven midt på kistens ene langside ses spor efter en låseplade samt to små, kvadratiske huller under et større nøglehul. Resterne af låsen (fig. 38) ses på indersiden anbragt i en udskæring i planken. Her er en skjoldformet, naglehæftet

Fig. 37. Detalje af kirkekistens langside, jfr. fig. 36 (s. 4279). H. Wichmann fot. 1994. - *Detail of the chest's long side, cf. fig. 36.*

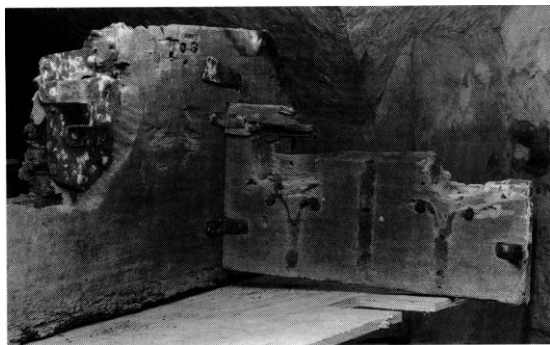

Fig. 38. Kirkekistens inderside med lås og tværplanke til det mindre rum, læddiken (s.4278f.). H. Wichmann fot. 1994. - *The inside of the chest with lock and cross board to a small recess.*

jernplade med et foransiddende buet og fliget båndjern fastholdt af en jernbolt, der går gennem den øvre del af nøglehullet. Det ene øvre sidebånd har foroven to tværstillede takker. - Indvendig har kisten haft en lille læddike (fig. 38), et rum til opbevaring af liturgisk udstyr, messeklæder, penge etc. Rummet er dannet ved anbringelsen af et 4 cm tykt bræt, ca. 24 cm fra kistens ene ende og vinkelstillet på langsiden, hvortil det er fæstnet ved to hjørnebånd. Det 28 cm høje bræt, der ikke når op til kistens overkant, har i hvert fald i den ene ende rester af en ca. 3 cm dyb og 11 cm bred udstemning, formodentlig til en lås.

Langsiderne har været prydet med en båndjærnsdekoration⁵⁷ bestående afvekslende høje og lave, stiliserede planter eller træer med voluteller spiralformede sideskud på hver side af midtstilk endende i pilespidsformet eller trefliget blad (fig. 37). Båndjernene er rillede ved tre spinkle furer og fæstnet ved hjælp af nagler med runde, konvekse hoveder, der ligeledes fastholder spiralender og blade. Løsrevne, lange og smalle jernbånd med nagler tyder på, at kistens langsider foroven og -neden har været prydet hermed (jfr. kisten i Dallerup, s. 3615). Den sønderbrudte kiste lå i gravkrypten lige neden for den tilmurede indgang (jfr. fig. 65).

Pengeblok (fig. 39), fra 1800rnes første halvdel, nævnt i inventariet 1862.²⁴ Den sekskantede, 75,5 cm høje træblok er beslået med tre vandret-

te jernbånd, der lukker for forsidens høje låge. Toppen er omvendt potteformet, svarende til den i Føvling (s. 4036) og med pengeslidse i fordybningen foroven. Malet grågrøn, herunder spor af brunfernis. Anbragt på cementsokkel øst for indgangen.

En *†klinghøjtel* og en *†fattighøse* er nævnt 1862, sidstnævnte erstattet af to *†nye* 1886.²⁴

Vestpulpitur, muligvis opsat o. 1909 (jfr. *†orgel*); brystværkets fyldingspanel over skillevæggen fra o. 1967. Rammeværket står med to grønne nuancer, fyldingsfelterne rødbrune.

Orgel, 1964, med fem stemmer, ét manual og anhangspedal, bygget af Jydsk Orgelbyggeri, Århus. Disposition: Manual: Gedakt 8', Principal 4', Rørflojte 4', Gemshorn 2', Kvint 1¹/₃'. Pedal: anhang. Tredelt facade af umalet egetræ, tegnet af Edv. Thomsen i samarbejde med orgelbyggeriet. På vestpulpituret. *†Orgel*, o. 1909, bygget af Emil Nielsen, Århus.⁵⁸ På vestpulpituret, med sydvendt spillebord.

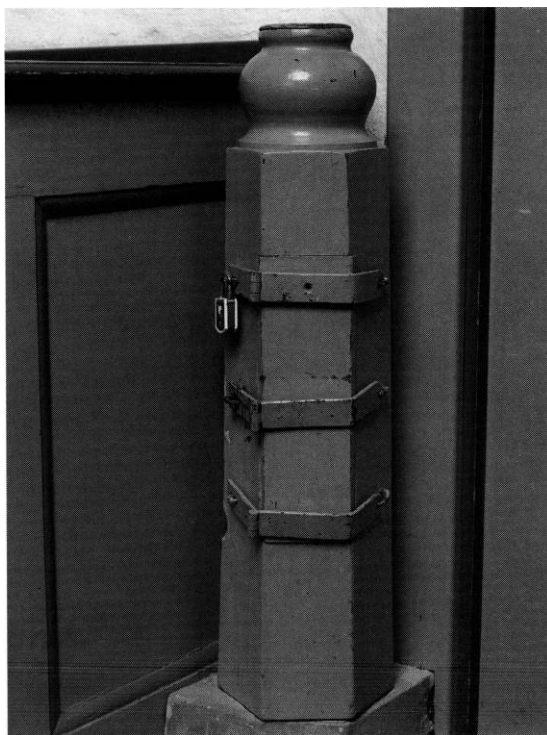

Fig. 39. Pengeblok fra 1800rnes første halvdel (s. 4279). NE fot. 1994. - *Alms post, from the first half of the 19th century.*

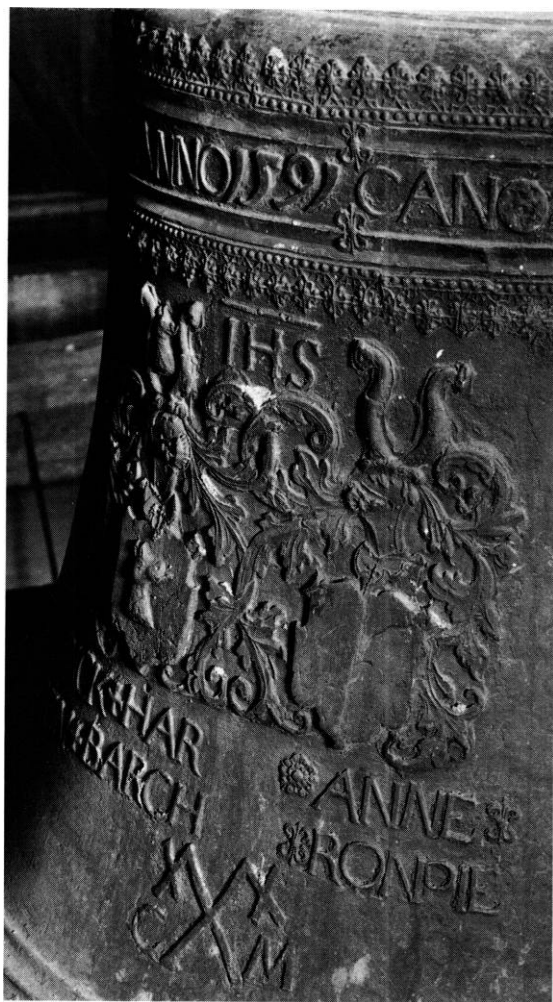

Fig. 40. Udsnit af klokke 1591 med Erik Hardenberg og Anne Rønnows våbener og navne, jfr. fig. 41 (s. 4281). H. Wichmann fot. 1994. - *Detail of bell 1591, with the coats of arms and names of Erik Hardenberg and Anne Rønnow, cf. fig. 41.*

To *salmenummertavler*, o. 1948, med lav trekantgavl og ophængningstal af messing. 1862 fandtes fem *ftavler*; 1888 anskaffedes to større *ftavler* med skydenumre,²⁴ antagelig dem, der ses på fig. 11, hvor der også, på en hvælpille i nord, skelnes en mindre, plan tavle beregnet til kridtnumre, men med tunget gavl som de to andre.

Lille *oliemaleri* (fig. 10) på lærred, 14x18 cm, af »Klovborg Kirke 1875. P(?) Sørensen«, ifølge indskrift bagpå. Den profilerede ramme uægte forgyldt. Ophængt i apsiden.

To ens *lysekroner*, 1931 og 1932, »udført af kunstsmed Knud Eibye, Odense aar 1931«, på den anden: »... 1932«, ifølge graveret versalindskrift på forkanten af den skive, der bærer armene. De har to gange seks lysearme, hvorimellem små pryddarme, 12 tilsvarende danner krans foroven under topfiguren, en flakt ørn. Begge har på hængekuglen en giverindskrift med kursiv: 1) »Skænket Klovborg Kirke af Søren lensen Skeldal & Hustru, Anno 1931«, 2) Ionas Petersen og Hustru Kristine Petersen«. Ophængt i skibet. To *petroleumslamper* hang o. 1911 i skibet.⁵⁹

Klokke (fig. 41), 1591, givet af Erik Hardenberg og Anne Rønnow ifølge de våbener og indskrifter, der ses på korpus. Om halsen et skriftbånd med reliefversaler: »Anno 1591 cano devm vervm convcoque (!) clervm en ego campana non denuncio vana«. (I året 1591. Jeg besynger den sande Gud, og jeg sammenkalder præsteskabet, ja, jeg er en klokke, som ikke for-

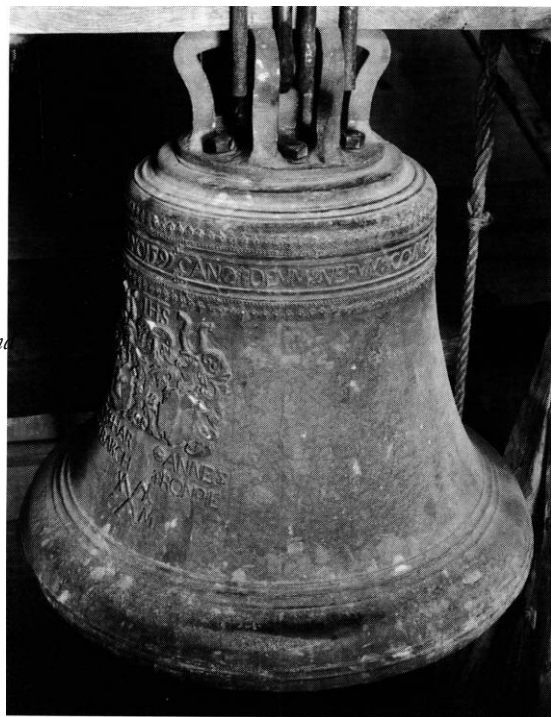

Fig. 41. Klokke, 1591 skænket af Erik Hardenberg og Anne Rønnow (s. 4280). H. Wichmann fot. 1994. - *Bell, 1591, donated by Erik Hardenberg and Anne Rønnow.*

Fig. 42. Relief af den allegoriske figur Tiden, fra epitaf over Emanuel Thygesen, udført 1765-66 af Johannes Wiedewelt, jfr. fig. 45 (s. 4282). NE fot. 1994. - *Relief of the allegorical figure of Time, on the wall monument to Emanuel Thygesen, cf fig. 45.*

kynder falskhed).⁶⁰ Over og under skriftbåndet er en perlestav samt en frise af små korsblomst-rosetter. På korpus en stor reliefdekoration (fig. 40): et Jesumonogram over Hardenberg og Rønnows våbener, hvis fligede hjelmklæder midt imellem er fint sammenslynget i volutter. Under våbenerne de respektive navne, »Erick Har/den barch« og »Anne / Rondie(!)«. Nederst et bomærke flankeret af initialerne »C M«. ⁶¹ Som skilletegn både mellem ord og navne er anvendt dobbeltliljer, kors og rosetter. På klok-kens hue er to spinkle lister, over slagkanten tre; 80 cm i tv. Nyere krone af jern.⁶² - †Klokke. I forbindelse med klokkeskatten 1528-29⁶³ måtte kirken afgive en klokke, der med »al jernfang«, dvs. ophængt, vejede 3½ skippund (560 kg).

Klokkestol af gamle egebjælker, »omhugget og afbundet« o. 1870;²⁴ boltet fast i nye stællejer.

GRAVMINDER

Epitaf ⁶⁴ (fig. 42-45), 1765-66, over Emanuel Thygesen til Matstrup, udført af Johannes Wiedewelt i marmor af varierende art og farve.

Indskriften står med fordybede, uægte forgyldte versaler på den 188x110 cm store, sorte marmortavle: »Her i iorden / hviler det iordiske / af / EMANUEL THYGESEN / fordum eyere / af / Matstrup og Mindstrup gaarder / hånds kongl: may^{ts} virkelig iusticeraad / fød / dend 11te novmb^r a(nn)o 1703 / inladt i ægteskab 2 gange / første gang / med / iomfr. MAGDALENA KIRSTINA AMMITZBØLL / og / anden gang / med MARGARETHA LENTZ / afgangne sal. agent Biørns enke frue / hvilke hånds 2de hustruer / uden livs arvinger ved ham / forhen / i ævigheden ere ingangne / død / dend 18 iuly a(nn)o 1764«.

Fig. 43. Marmorbuste af Emanuel Thygesen, fra epitaf udført 1765-66 af Johannes Wiedewelt, jfr. fig. 45 (s. 4282). NE fot. 1994. - *Marble bust of Emanuel Thygesen, on the wall monument 1765-66, by Johannes Wiedewelt, of fig. 45.*

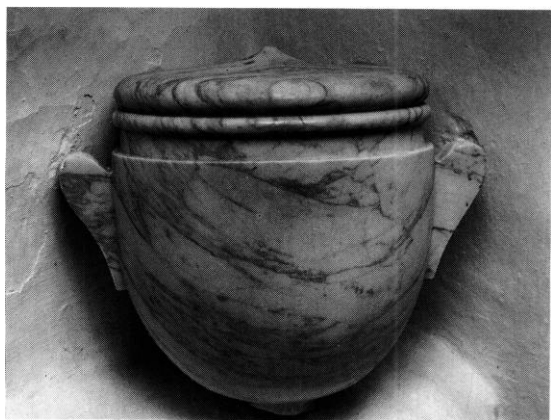

Fig. 44. Vase fra epitaf over Emanuel Thygesen, udført 1765-66 af Johannes Wiedewelt, jfr. fig. 45 (s. 4282). NE fot. 1994. - *Vase from the wall monument to Emanuel Thygesen, made 1765-66 by Johannes Wiedewelt, of fig. 45.*

Epitafiet består i hovedsagen af tre komponenter, podium med relief, herover niche med buste samt bagvedstående skrifttavle. Over en sokkel af gul, flammert marmor, med øvre fasciesdekoration, står podiet med et relief, 73x146,5 cm, flankeret af smalfelter med blomstermontanter, alt i hvid marmor. Relieffet (fig. 42) viser den allegoriske personifikation Tiden, fremstillet som en skægget og vinget olding støttende sig til en globus.⁶⁵ På podiet er opstillet en halvrunderbuet niche af hvidgrå marmor, på forsiden smykket med perlestav og palmegrene, på overkanten en blomsterguirlande. Foran nichens plane baggrund står en portrætbuste (fig. 43) i hvid marmor, 64 cm høj. Det fyldige ansigt, hvis åbne øjne er uden markerede pupiller, er indrammet af parykkens spiralkrøller med tydelige midthuller. Nichen er flankeret af blågrå, kannelerede sokler, der bærer den høje, rektangulære portal af hvid marmor med blå årer, der indfatter den sorte skrifttavle; foroven har denne en båndomvundet laurbærkrans i bronze. Foran portalrammen står halvsøjler helt dækket af egeblade og omvundet med bånd. Fra den øvre del af de glatte rammer hænger en blomsterguirlande svarende til nichens og herunder laurbær- og egeranker endende i en rose. Den profilerede gesims, med bladfrise i relief, bærer yderst til hver side en antikiserende, flammende olielampe med nedhængende mes-singkæde. Disse har oprindeligt flankeret en 32 cm høj, hvid, blååret vase eller urne (fig. 44), hvis midtknop er afslået. Denne er antagelig fjernet herfra o. 1859, da loftet blev ombygget (jfr. s. 4264) og ikke levnede plads til dens rette anbringelse.⁶⁶ Den er nu opstillet på en lille murblok i korets sydvesthjørne. Epitafiet⁶⁷ er opsat ved korets sydvæg lige over for Hardenbergernes store gravsten.

Gravsten. 1) (Fig. 46). Udført kort efter 1566, af epitafiekarakter, over Ejler Hardenberg, †1566, søn af Erik Hardenberg til Matstrup (jfr. gravsten nr. 2).

Rektangulær, lysgrå kalksten, ca. 140x ca. 74 cm, med smal, profileret ramme omkring et øvre figurfelt og et nedre skriftfelt. I stenens hjørner er courtoisiemæssigt anbragte våben-

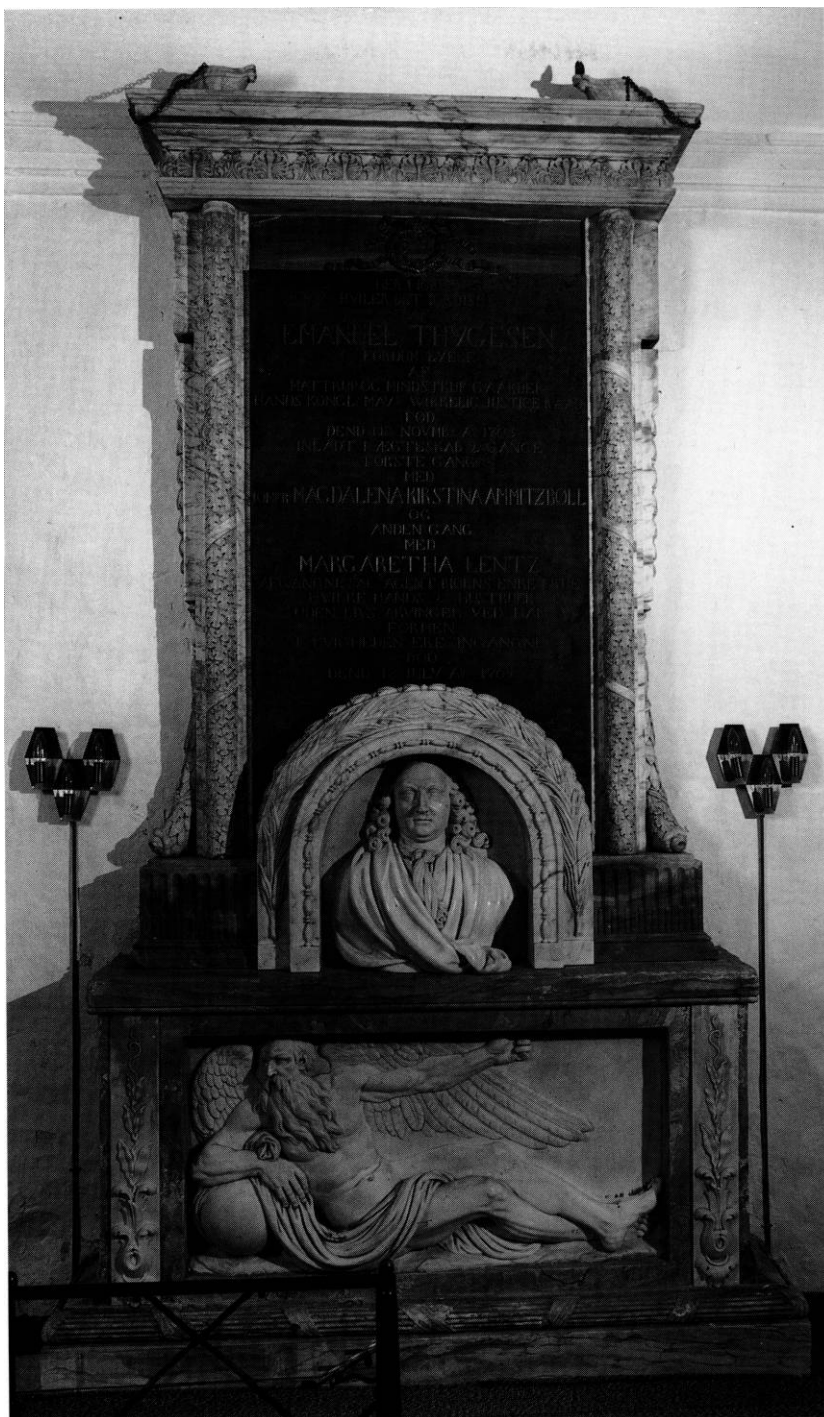

Fig. 45. Epitaf over Emanuel Thygesen til Mattrup, udført 1765-66 af Johannes Wiedewelt (s. 4281f). NE fot. 1994 _ Wall monument to Emanuel Thygesen of Mattrup, carved 1765-66 by the sculptor Johannes Wiedewelt.

Fig. 46. Gravsten nr. 1, over Ejler Hardenberg, †1566; indmuret i Hardenbergernes gravkrypt (s. 4282). H. Wichmann fot. 1994 - *Tombstone no. 1, of Ejler Hardenberg, died 1566; in the crypt of the Hardenberg family.*

skjolde med kanter og mærker i relief, foroven Hardenbergs og Rønnows, henholdsvis det fædrene og mødrene våben, forneden Rosenkrantz' og Rønnows, henholdsvis for farmoderen og mormoderen. Et profileret bueslag hvilende på perspektiviske, dobbelte volutkonsoller og støttet af smalle profillister ved siderne indrammer en relieffremstilling af den opstandne Kristus stående på graven, hvorpå den afdøde, lille dreng knæler i bedestilling.

Kristus står, næsten svævende, over kanterne på en perspektivisk ufuldkomment formet kiste, med korsstaven i venstre hånd og velsignende oprakt højre foran den korte kappe, der i regelmæssige folder flagrer ud bagved armen. Ansigtstrækkene (fig. 47), med de tunge øjne (uden udborede pupiller) og det tvedelte skæg, adskiller sig fra portrætterne på gravsten nr. 2. Ribbenene er stregmarkerede, og både brystvorter og navle er angivet, men ikke brystsåret. Lænde-klædet er kort, bundet midtfor og med lille flagresnip. - Den fire-fem-årige dreng⁶⁸ synes at balancere ustøttet på hjørnet af kisten. Hans ansigt, der er halvt afslået ligesom Kristi højre fod, forekommer hugget med næsten voksne træk. Han bærer en fornem, moderigtig dragt, pipekrave over midtknappet trøje og kort, småtungekantet kappe med opstående, let fliget krave; ved håndleddet kruset manchete. Hans knækorte pludderbukser er som vanligt holdt oppe af

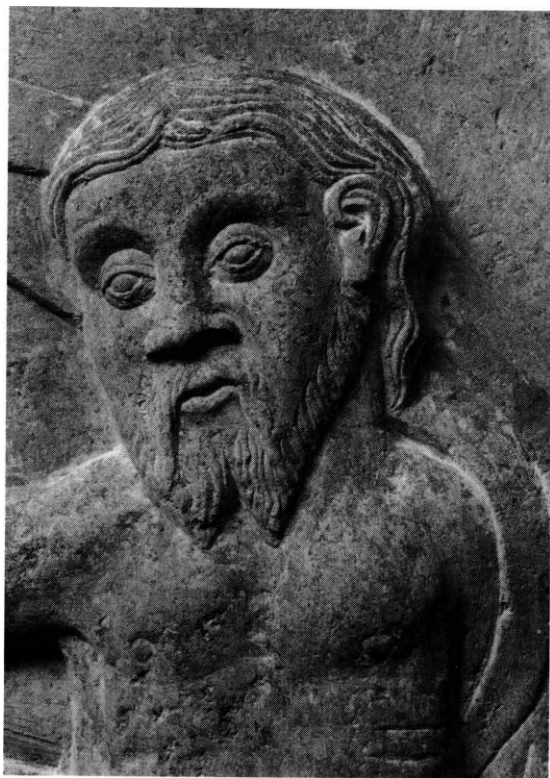

Fig. 47. Detalje af gravsten nr. 1, over Ejler Hardenberg, †1566, jfr. fig. 46. (s. 4284). H. Wichmann fot. 1994. - *Detail of tombstone no. 1, of Ejler Hardenberg, died 1566, cf. fig. 46.*

Fig. 48. Gravsten nr. 2, fra 1570-ernes midte, over Ejler Hardenberg til Matstrup og hans familie (s. 4286). NE fot. 1994. - Tombstone no. 2, from the middle of the 1570's, of Ejler Hardenberg of Matstrup and his family.

mønstrede bånd, en lille skampukkel ses; på fødderne sko.

Fodfeltet, der er indrammet af profilliste, har i forsænkede liniefelter en indskrift med reliefversaler,⁶⁹ hvorimellem enkelte sammenskrevne bogstaver: »Vnder then(n)e stn(!) liger be/grave(n) Erick Hardenbergis / søn af Matrop Eiller Harde/nberg som døde vdi thet / aar 1566 Gvd / gifve hanom en / salig oc gledelig / opstandelse«.

Stenens baggrund er glathugget. Ganske få farvespor ses på våbenmærkerne, rødt på halskanten på Hardenbergs ulvehoved og på Rønnows andet felt samt blåt som baggrund for løverne på Rosenkrantz-våbenet.⁷⁰

Stenen er et sjældent eksempel, både på et mindesmærke over en så lille dreng, måske den førstefødte søn?, og ved motivet, der tilsyneladende ikke kendes fra andre, bevarede gravsten,⁷¹ men som forlener den med en karakter af epitaf, svarende til samtidige, maledes eller træskårne tavler. Stenen adskiller sig som nævnt med hensyn til tekniske og stilistiske detaljer så meget fra gravsten nr. 2, at den næppe kan være udført af samme stenhugger, men måske fra samme værksted?

Den særdeles velbevarede sten (bortset fra de nævnte afslag) er indmuret og fastholdt foroven og -neden med jernkramper midt på gravkryptens østvæg, lige over for nedgangen og ca. 60 cm over gulvet. Under nuværende omstændigheder kan ikke afgøres, om den befinder sig på oprindelig plads, eller om den er flyttet hertil, måske fra koret, senest før 1768, da den i Danske Atlas⁷² er omtalt på nuværende sted.

2) (Fig. 48). Stor, epitafieagtig figursten,⁷³ formodentlig fra 1570ernes midte, over rigshofmester Ejler Hardenberg til Matstrup, †1565, og hans familie, ialt fem voksne og fire børn. Antagelig udført på foranledning af sønnen Erik Hardenberg til Matstrup.

Den velbevarede,⁷⁴ lysgrå, gotlandske kalksten, der måler ikke mindre end ca. 322x214 cm, har i fodfeltets midtdelte kartouche to indskrifter⁷⁵ med fordybede versaler, det vestre felt med lodretstillede bogstaver, der fortsætter som nederste linie og på rammen af det østre felt, der

i øvrigt har let skråstillede bogstaver: 1) »Her liger begrafven er/lig och welbyrdig mand / her Eyler Hardenberg rid/der med sine thow søner / Styge och Korfitz Har/denberg samt hans datter iomfrv Kirstiene Har/denberg. / Gvd vorlene then(n)vm med alle tro // christene ehn salig och gledelige opstandelse«. - 2) »Wnder same monvment / och ligger erlig och wel/byrdig Erich Hardenberg / her Eylers søn och hans / høstrve frve Anne Rønnow(!)/ och theris tre døtere / iomfrv Karine Rigborg och / Berethe Hardenberg begra/ven.«

Gravstenen er horisontalt delt i fire felter, de to øvre adskilt af profilliste, det større figurmidtelt afgrænset foroven af en perlestavsmykket arkitravliste, der hviler direkte på to af mændenes hoveder, forneden af det skrå podium, som personerne står på.

Øverste felt rummer en flad skriftkartouche flankeret af fire hjelmede anevåbener, parvis courtoisiemæssigt vendt, mod vest for Hardenberg og Rosenkrantz (Ejler Hardenbergs hustru Karen, †1549⁷⁶), mod øst for Hardenberg og Rønnow (Erik Hardenbergs hustru Anne, †1609). Indskriften står med fordybede, skråstillede versaler: »Ioh. / 5. cap.⁷⁷ / sandelig siger ieg eder, thimen / skal kome, alle thi som er wdi graverne / skvlde høre Gvdtz røst, thi, som haver / gjort got, til livet och thi, som / haver gjort vndt, til domen«.

I det lidt højere tværfelt herunder svæver den dømmende, muskuløse Kristus i skyer (fig. 52), med let flagrende hår, løftet, velsignende højrehånd pegende mod nådens lilje og udstrakt venstre mod straffens sværd. Hans tætfoldede lændeklæde er slynget rundt om højre ben og op over højre skulder, hvorfra hans kappe breder sig ud med muslingeskalagtige folder bag hans venstre arm. I skyerne til hver side herfor ses i trekvartprofil et kjoleklædt englebarn med udbredte vinger, blæsende i domsbasun.

Stenens høje personfelt (fig. 49) er flankeret og midtdelt af pilastre, hvoraf kun den sidstnævnte fremtræder med kannelurer og fintformet, jonisk kapitæl med nedadbuget perlestav over spinkelt akantusløv samt profileret base. Af de flankerende pilastre er kun lidt synligt,

Fig. 49. Udsnit af gravsten nr. 2, fra 1570ernes midte, over Ejler Hardenberg til Matstrup og hans familie, jfr. fig. 48 (s. 4286f). NE fot. 1994. - *Detail of tombstone no. 2, mid 1570s, of Ejler Hardenberg of Matstrup and his family, cf. fig. 48.*

begge med akantusløv i relief i forsænkede felter afsluttet af lille profilstav, kun ved siderne markeret som sådan. Til den ene side står Ejler Hardenberg med sine to voksne børn, Stygge, (†1555) og Kirstine (død ugift) samt den lille dreng Korfitz. Til den anden side hans søn Erik (†1604) med hustruen Anne Rønnow (†1609) og deres tre døde døtre, de to som spæde, Karine, Rigborg og Berethe.

Personerne er fornemt og ret ens klædt, mændene ikke som vanligt ved gravstensfremstillinger i harnisk, men iført verdslige, syede klæder efter sidste mode, de yngre endda med de korte, bræmmede, såkaldte spanske kapper med stiv, opslået krave.⁷⁸ Alle har de pibekrave, midtknappet trøje og dobbeltkæder samt knækorte, folderige pludderbukser fastholdt med lodrette, mønstrede bånd. I højre hånd holder de enten

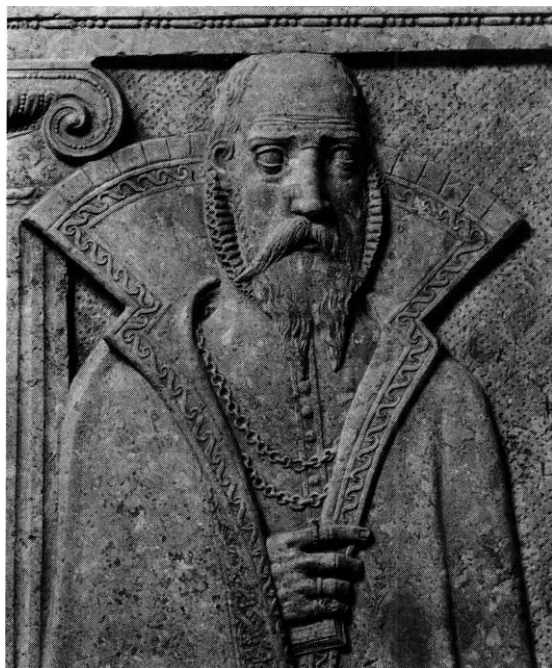

Fig. 50. Detalje af gravsten nr. 2; Erik Hardenberg, jfr. fig. 48 (s. 4288). NE fot. 1994. - *Detail of tombstone no. 2; Erik Hardenberg, cf. fig. 48.*

handske eller bog; deres sko er spidse, med tunget overkant. En smal sværdklinge stikker skråt ud bag hver af de tre mænds højre knæ. - Også kvinderne følger moden med deres højtids- eller kirkegangsdragt,⁷⁹ med stiv, opslået krave bag den pibede kant ved halsen og med fine, mønstrede tværbånd forneden på kjolerne, der har plisserede pufærmer og glatte underærmer med pibet kant. Også de bærer (spinklere) dobbeltkæder og flere fingerringe ligesom mændene, men har klumpede, bredsnudede sko.

Forrest i vestre felt står rigshofmester Ejler Hardenberg (fig. 49), tydeligt markeret som den ældste ved kraftige panderynker, dryppende moustache og langt, tvedelt fuldskæg samt ved den pelsbræmmede kappe af ældre snit uden opstående krave, men med synlig sløjfeskampukkel. Hans letbølgede hår skjuler lige ørerne, hånden med de omhyggeligt markerede negle hviler let på kappebræmmen (to fingre dog afslået).

Den unge søn bagved har kort, tætkrøllet hår og kort fuldskæg med lille moustache. Hans

kappe dækker delvis søsterens venstre, bøjede arm, der foran livet ligger over den højre, hvis albue rager uden for stenens kant. Hun synes at holde et lille tørklæde i hånden. En hårfletning er lagt op bag hendes forhår, hvor det ene øre ses.

Mellem benene på de to mænd, og til dels oven på den unge mands fod, træder den lille, nøgne Korfitz frem (fig. 49) med det ene bøjede ben halvt skjult bag faderens fod. Han har tætkrøllet hår og lidt tunge, nærmest voksne ansigtstræk. Venstre bøjede arm er lidt akavet rakt op mod broderen. I den højre hånd holder drenge en hjerteformet figur.

I højre felt står gravstenens formodede bestiller, den midaldrende Erik Hardenberg (fig. 50), med ansigtstræk som faderens, men med lidt færre rynker og kortere skæg. I hånden holder

Fig. 51. Udsnit af gravsten nr. 2, med tre Hardenberg-børn, jfr. fig. 48 (s. 4289). NE fot. 1994. - *Detail of tombstone no. 2, with three children of the Hardenberg family, cf. fig. 48.*

han en lille bog. Hustruen Anne Rønnow står let vendt mod sin ægtefælle, med de tre småpiger ved sin side (fig. 51). På hovedet bærer hun en perlestukket fruehue. Også hendes ene albue stikker uden for stenen, og i hånden holder hun en bog med tilhørende folderig bogpose endende i snipper med kvaster. Højre arm er i en blød, svag bue strakt ned langs kroppen og hånden lagt bag om det ældste barns nakke, med to synlige fingre. Den lille pige står med siden til, kiggende op på moderen, som hun rækker en liljeagtig gren, symbolet på uskyld. Hun synes at have pandefletning og lille hue samt pibe-krave over en stiv halskrave på det glatte liv; skørtet er bagtil plisseret. Foran hende, på et kantmønstret klæde over en pude, ligger to uforholdsmæssigt store spædbørn, fremvist ganske uden perspektiv, i tætfoldet svøb, helt ens og med grove, voksne ansigtstræk. - Baggrunden for stenens høje relieffremstilling er overalt prikhuget.

Den prægtige og kostbare gravsten, der nu, ganske selvfølgelig, fremtræder som vægtavle, må også oprindeligt have været anbragt ved korets væg. Herredsbogen 1661¹¹ nævner, at der »i altergulvet (dvs. koret) er et adeligt epitafium efter de Hardenberger«. Oplysninger fra det følgende århundrede tyder på, at det har drejet sig om nordvæggen (jfr. ndf.). Denne placering ved væg og ikke i gulvet forklarer tillige stenens velbevarede tilstand.

I lighed med samtidige adelsgravsten er personerne vist stående, uanset om de er døde eller levende, men selve stenens billedskema er bemærkelsesværdigt. Den usædvanlige opbygning, kombineret med stilistiske og dragtmæssige træk, henfører stenen til tiden omkring 1576, da kongen ved en forordning 3. april, gentaget i den kalundborgske reces af 21. november samme år,⁸¹ satte grænser for adelens pragtudfoldelser ved begravelser og gravmæler. Disse måtte ikke stå hævet over jorden eller være fremhævet ved alabaster »eller slige mærkelige begravelser, men det blev tilladt »at lade lægge en ærlig ligsten på deres grave«. Flere medlemmer af den højadelige kreds af rigsråder, hvortil

Fig. 52. Den dømmende Kristus, fra gravsten nr. 2, jfr. fig. 48 (s. 4286). NE fot. 1994. - *Christ the Judge, from tombstone no. 2, cf. fig. 48 and 49.*

Hardenbergerne hørte, havde måttet bøje sig for denne bestemmelse (jfr. bl.a. Podebusk-epitafiet i Århus domkirke, s. 674) og udformet deres gravmæler i overensstemmelse hermed.

Den formodede leder af det værksted, der har udført flere af de ovennævnte monumenter, er benævnt Københavns alabastmester. Enkelte træk som f.eks. de gnidrede draperifolder og personernes særlige hulede underben, kunne tyde på, at også Hardenbergerne havde anvendt dette værksted, men især udformningen af ansigterne synes at modsige dette. Derimod forekommer flere stilistiske træk at underbygge den af Chr. Axel Jensen antydede teori,⁸² at stenen skulle være udført af Træden-prædikestolens stenhugger (s. 4091). Især børnenes ansigtstræk med de lange, brede næser og øjenbrynsbuer er overensstemmende med prædikestolens engle- og diademhoveder, ligesom hårbehandlingen er ens hos den lille dreng og evangelisten Markus. Også det spinkle, skarpkantede akantusløv og midtpilasterens kapitæl genfindes i Træden. Meget synes at tyde på, at samme stenhugger har udført prædikestol og gravsten, måske en svend eller (tidligere) medarbejder ved fornævnte værksted.⁸³

1661¹¹ var stenen, som ovenfor nævnt, anbragt i koret og ligeledes her 1729²⁰, da et syn meddeler, at en stor stentavle med billeder er »på den ene side af muren indgravet oppe mod alteret«. Da Søren Abildgaard besøgte kirken 1773, var stenen opsat »i muren« i »koret på nordre side«.

Stenen er indmuret og yderligere fæstnet til nordmuren ved to liljeagtige jernkroge, henholdsvis på højre side og forneden, andre er forsvundne.

Hardenbergernes gravkrypt, der strækker sig under hele kirkens østre ende (jfr. fig. 4), er formodentlig udført i 1500-ernes sidste halvdel i forbindelse med korets ombygning (jfr. s. 4261f.). Adgangen har været gennem en stor flem hævet over gulvet foran triumfbuen.⁸⁴ I kryptens vestvæg er den store åbning, der når fra gulv til hvælv (jfr. fig. 65), tilmuret i ny tid. I hver af kryptens langsider er to ventilationsåbninger, nu tillukket foroven med kvadre, men oprindeligt afskærmet ved små jernstænger.²⁰ Kryptens to fag er overdækket af grathvælv med vederlag i gulvhøjde, midtpå støttet af en murpille, udført o. 1859.²¹ Det oprindelige murstensgulv er nu delvis skjult af jord; vægge og hvælv er pudset og hvidkalket. Lige over for nedgangen er i østvæggen indmuret en gravsten over den unge Ejler Hardenberg, død 1566 (jfr. s. 4282f.), formodentlig en oprindelig og ret betydningsfuld placering.

Som støtte for de opstablede kister er på gulvet omkring midtpillen anbragt nogle kraftige egebjælker i et rektangel (452 cm i øst-vest x 270 cm i nord-syd), med en forbindende midtbjælke i retningen øst-vest. En kortere forlængelse eller øgning af den vestre bjælke er senere foretaget mod nord.

Kryptens tilstand o. 1862²⁴ er beskrevet af den daværende sognepræst Halvor Søborg. Der var da »37 kister, store og små, de fleste af eg, nogle betrukken med klæde, andre med skind, hvilken beklædning dog for største delen er fortæret og ødelagt af tidens tand; på nogle findes store jernhanke og udhuggede zirater, på enkelte fandtes smukt i messing eller tombak⁸⁵ indpuklede prydelser«. Søborg var da i stand til, foruden oven-

nævnte gravsten, nærmere at omtale syv kister (nr. 2, 16, 17, 18, 20, 23 og 34) og fem kisteplader (fra kisterne nr. 16, †17, 18, 20 og 23). »Hele muren kunne ikke ses for de foran samme stående kister«.

Ved en undersøgelse 1994 fremtrådte krypten i en beklagelig tilstand af yderligere forfald, der fremgår af fotografierne (fig. 54-66). For at skaffe plads til stadig flere nye kister er de ældre, især fra 1600-erne, blevet skubbet bagud og til side og flere efterhånden ødelagt. Mange kister ligger nu adsplittet, så det under de nuværende omstændigheder ikke i alle tilfælde er muligt at afgøre, hvilke dele, der hører sammen. Hertil kommer, at kisteplader og -beslag er fjernet eller bortrevet, hvilket vanskeliggør både datering og personidentifikation. Desuden er kisterne efterhånden blevet opstablet i indtil tre lag, hvorved bestemmelsen af nederste lags kister følgelig er umuliggjort på grund af de øvre, hvorunder der måske kan skjule sig enkelte kisteplader.

Den summariske beskrivelse⁸⁶ nedenfor er derfor ikke som ellers kronologisk, men følger placeringen i rummet og nummererer kisterne fra øst mod vest og med nederste lag først, derefter andet og tredje lag (jfr. principplanen fig. 53).

I gravkrypten er nedsat i hvert fald 37 personer knyttet til hovedgården Matstrup eller til Klovborg kirke (jfr. s. 4256). Nedenfor er opregnet en række dokumenterede eller formodede *bisatte*:⁸⁷

Måske Ejler Hardenberg, †1565 og begravet i Horsens Gråbrødrekirke⁸⁸ (Klosterkirken), men måske senere overført til Klovborg (jfr. gravsten nr. 2). Hans børn: Korfitz Hardenberg (død som barn), Stygge Hardenberg, †1555⁸⁹ (død som ung) og Kirstine Hardenberg (død som ung). - Erik Hardenberg, †13. marts 1604 (søn af Ejler, jfr. gravsten nr. 2), bisat i Rynkeby kirke (Odense amt), men kort efter pinse 1609 overført til Matstrup til »hans fædrene begravelse i Klovborg«. Måske hans hustru Anne Rønnow, †15. juni 1609, bisat i Flødstrup kirke (Svendborg amt),⁹⁰ men måske senere overført til Klovborg. Deres børn: tre døtre døde som små: Karine, Rigborg og Berethe; Ejler Hardenberg,

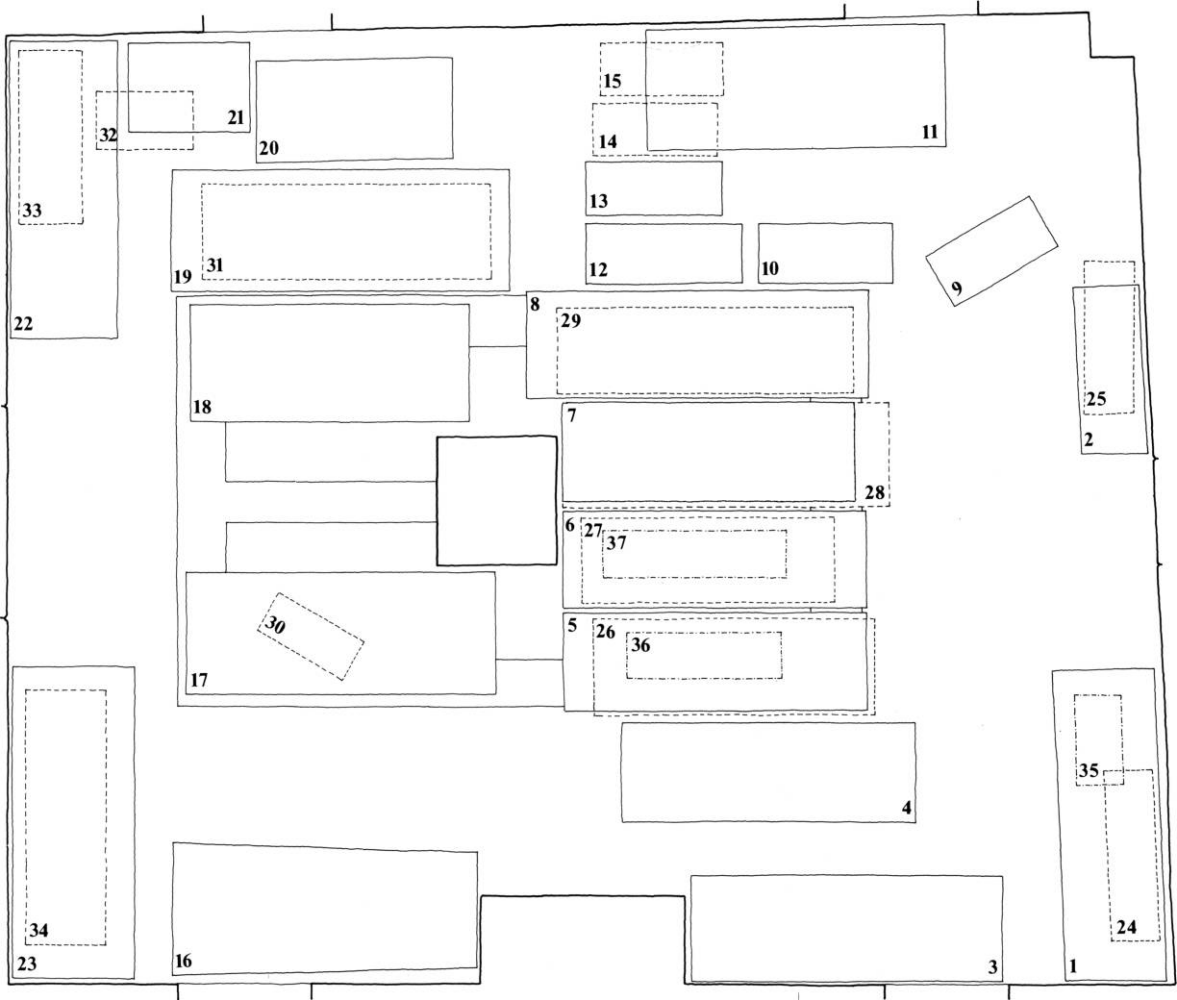

Fig. 53. Principskitse, 1:50, af gravkrypt, jfr. fig. 4, med de nummererede kister. Nederste lag: nr. 1-14 og 16-23, mellemste lag: nr. 15 og 24-34, øverste lag: nr. 35-37. Nord opad. Tegnet af KdeFL 1994. - *Sketch plan of the burial crypt, cf. fig. 4, with numbered coffins. Bottom level: nos. 1-14 and 16-23, middle level: nos. 15 and 24-34, top level: 35-37. North above.*

†1566 (jfr. gravsten nr. 1), Christen Hardenberg *1567, †31.jan. 1600, bisat i Rynkeby kirke 13. marts⁹¹ og herefter overført til Klovborg; Jakob Hardenberg, *o. 1565(?), †19. aug. 1602, nedsat 2. sept. samme år.

Rimeligvis tiendeejeren (jfr. s. 4256), sognepræst Holger Bredals søn eller datter, IHB, †1688, en slægtning (hustru?) EB, †169? og måske sognepræsten selv, †1722.⁹²

Anne Margrethe Ulfeldt til Nørskov (i sognet), †1734, datter af Corfitz Ulfeldt til Bavelse

og Matstrup (ejer fra 1646-60); antagelig søsteren Margrethe Ulfeldt, †1713.⁹³

Kirkeejeren Thyge Jespersen til Matstrup, †1706, muligvis hans første hustru Anne Kirstine Lauritsdatter Bording, †1686. Deres søn, kirkeejeren Niels Thygesen, †1752, dennes hustru Helle Ammitzbøll, †1755, deres børn: Anne Cathrine Thygesdatter, †1738, Anne Cathrine Nielsdatter Thygesen, †1742, Hans Thygesen, †1746, Christian Thygesen, †1747, »utidigt pigefoster« †1747, samt dødfødt drengebarn, †1749.

Fig. 54. Gravkryptens østlige del, set mod syd (s. 4290). H. Wichmann fot. 1994. - *Burial crypt, eastern part looking south.*

Formodentlig kirkeejeren Emanuel Thygesen til Mattrup, †1764 (jfr. epitaf), broder til ovennævnte Niels Thygesen; hans første hustru Magdalene Kirstine Ammitzbøll, †1748.; formodentlig hans anden hustru Margrethe Lentz, †1758.⁹⁴

Hans brodersøn, kirkeejeren Thyge Jesper de Thygeson til Mattrup, †1822, dennes hustru Sophie Charlotte de Thygeson, †1797.

Hardenbergernes og Thygesenernes gravkrypt har måske som tradition efter præstefamilien Bredal (se ovfr.) tillige fungeret som gravplads for senere præster og deres slægtninge. Følgende er i kirkebøgerne⁹⁵ omtalt som »nedsat i åben begravelse i kirken«:

Maria Magdalena Ulsøe, †1729, (datter af sognepræsten H. M. Ulsøe), Marcus Nicolai Ulsøe, †1732 (søn af ovennævnte sognepræst),

Fig. 55. Gravkrypten, set mod sydvest (s. 4290). H. Wichmann fot. 1994. - *Burial crypt, looking south-west.*

Maria Magdalena von Reichelsdorf, †1743 (sognepræstens svigermøder og enke efter mag. Henrich Bie, rektor ved Ribe katedralskole⁹⁶) og Susanne Marie Ulsøe, †1748 (sognepræstens søster og enke efter rådmand og tolder Poul Upluf(?)).

Anden begravelse?: Ingeborg Helene Henrichsdatter Bie, †1754 (sognepræst Ulsøes hustru), nedsat »tæt op til det åbne begravelse«. ⁹⁷

Kister og kisteplader

1) Voksenkiste, fra o. 1700?, af eg, med svagt trapezformede sider, ca. 202x68 cm, højden uden låg 58 cm; skindbetrukket. Den har spyd-bladformede hjørnebeslag og på den ene gavl et kistebeslag (fig. 56) af jernblik i gennembrudt arbejde, 46x36,5 cm: et stort Jesumonogram flankeret af stiliserede blomster, hvoraf de mindre foroven og -neden har antydningssvise an-

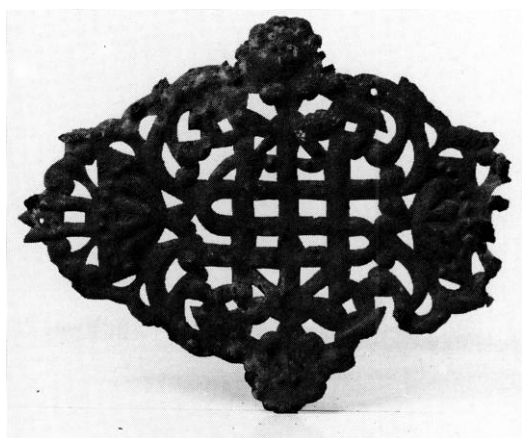

Fig. 56. Kistebeslag, antagelig fra kiste nr. 1 (s. 4293). H. Wichmann fot. 1994. - *Coffin mount, probably from coffin no. 1.*

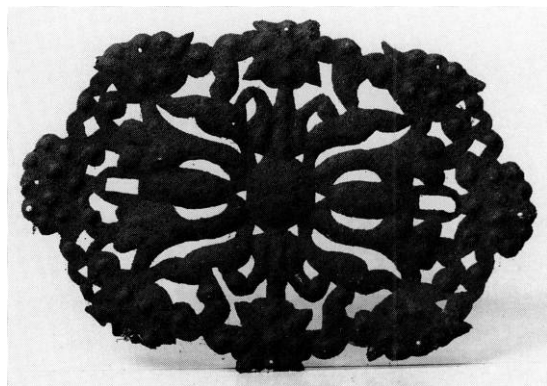

Fig. 57. Kistebeslag fra kiste nr. 3 (s. 4294). H. Wichmann fot. 1994. - *Coffin mount from coffin no. 3.*

sigtstræk. Et tilsvarende, løstliggende beslag har formodentlig prydet den anden gav. - Den helt sammenfaldne og delvis skjulte kiste står sydligst ved østvæggen.

2) Barnekiste (fig. 59), 1688 (jfr. nr.29), formodentlig til et barn af den daværende sognepræst Holger Jensen Bredal (jfr. s. 4256). Af eg, med svagt trapezformede sider, ca. 110x45 cm, og let buet låg. Brede, spydbladformede hjørnebeslag. Midt for hver langside er på små rosetter fastgjort en lang bærehank af jern, med midtskive og endeknopper. På lågets overside ses rester af en dekoration, der har bestået af smalle jernbånd fæstnet ved jernsøm, der nu er

det eneste synlige. Øverst et stort Jesumonogram, herunder initialerne »IHB«, formodentlig for I... Holgersøn eller -datter Bredal, nederst »1688«. Hjørnerne har været markeret med vinkelbeslag, hvorfra udvokser en blomst. Inderkiste af eg, med halm og urter til bunddække. Kistedelene adsplittet. - Nordligst ved østvæggen ligesom o. 1862.

3) Voksenkiste, o. 1700?, af eg, rektangulær, 205x70x52 cm, uden låg. Langsiderne har haft tre store kistebeslag af jernblik (fig. 57), 55x37 cm, svarende til et løstliggende med stiliserede blomster i samme teknik som beslag på nr. 1 og 23. Hertil har været fæstnet en bærehank af jern med tynd midtskive og spinklere sideskiver. Enkelte dele af inderkiste, af fyr. Adsplittet. - Østligst ved sydvæggen.

4) Voksenkiste for kvinde, fra o. 1700?, af eg, med svagt trapezformede sider, 196x66 cm og ca. 65 cm til toppen af det let buede låg; skindbetrukket. På hver aflangside tre og på gavlene én ornamentet bærehank af jern, med hvirvelmønstrede endeknopper fæstnet til øsken under en jernplade af form som et stiliseret kranium over krydslagte knogler (fig. 58). Inderkiste af eg, hvis inderside har spor af gullig maling. Af-døde er næsten dækket af plantedele, men ved hovedet ses to *tørklæder*, inderst et blågrønt med gule bladranker, antagelig silkebrokade. Herom er foldet et lysbrunt klæde med mørkebrune blomster og spinkle blade; gennembrudt sølvbort. Nord for nr. 3, lidt forskudt mod vest.

5) Voksenkiste, fra 1500rnes senere del?, svarende til nr. 6, af eg, med svagt trapezformede sider og buet låg, 196x64,5 cm og 62 cm høj. Bredt spydbladformede hjørnebeslag. På hver af langsiderne tre bærehanke af jern, på gavlene én. Oprindelig beklædt med lærred fæstnet med tætsiddende søm ved over- og underkanter. På lågets overside ses hjørnebeslag af kobberblik, en plante med fligede blade, ganske som dem på kiste nr. 6. - På bjælkepodiets sydøstre hjørne.

6) Voksenkiste, fra 1500rnes senere del?, af type og udsmykning svarende til nr. 5; 201x73x61,5 cm. Betrukket med sort groft lærred, hvorunder ses sorte farvespor. På lågets overside hjørnebeslag som på nr. 5. - På podiet nord for nr. 5.

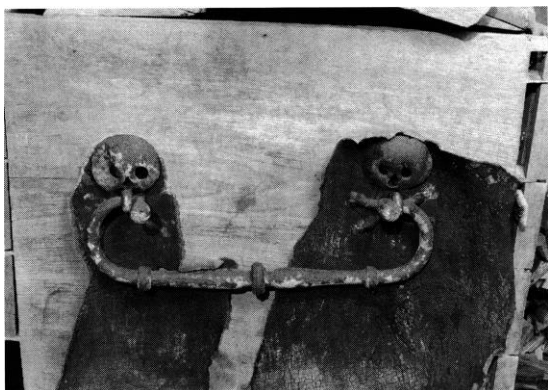

Fig. 58. Bærehank fra kiste nr. 4 (s. 4294). H. Wichmann fot. 1994. - *Handle from coffin no. 4.*

7) Voksenkiste,⁹⁸ fra 1500rnes senere del?, af eg, rektangulær, med let buet låg, ca. 200x67 og ca. 65 cm høj. Gavlg og bund forbundet ved lodrette, ombukkede jernbånd, det midterste (nu forsvundet) rækkende fra bund til overkant. Langsiderne har haft tre tilsvarende, lange jernbånd, hvoraf nu kun det midterste ses, og til alle tre har været fæstnet en øsken med jernring, der endnu kan iagttages ved den ene ende. Spor efter hjørneombukkede kantforstærkninger. Kisten er helt skindbeklædt, fæstnet med rosetsøm ved alle kanter. - På podiet nord for nr. 6.

8) Voksenkiste fra 1600rnes senere del? (jfr. nr. 2 og 29), af eg, rektangulær, med fladt låg, ca. 216 cm lang. Spor af spydbladformede hjørnebeslag samt af roset under øsken til den ene af langsides to bærehanke, af jern. Tilsyneladende ingen yderbeklædning, men på indersiden ses søm og rester af sort skind. Afdøde anbragt på en bund af halm og urter, og ved den ene ende ses rester af et stofunderlag kantet med metalfranser (?) og fæstnet med bly søm. Kisten adspaltet. - På podiets nordøstre hjørne.

9) Barnekiste, fra 1500rnes senere del?, af eg, rektangulær, med fladt låg, 68x32x32 cm. Sømspor langs alle kanter efter forsvundet beklædning. Indvendigt beklædt med hvidt lærred. Ca. et år gammelt barn, der på kraniet har bevaret en lille, nu brun *silkebue* med kant- og midtbånd. - På gulvet ved nordøsthjørnet.

10) Barnekiste, fra 1500rnes senere del?, af eg, rektangulær, 88x40 cm, 34,5 cm høj uden låget.

Helt glat. - Ved podiets nordøstre hjørne, ud mod nordvæggen og nr. 11.

11) Voksenkiste, fra o. 1700?, af eg, rektangulær, ca. 197 cm lang, med spor efter spydbladformede hjørnebeslag som på nr. 2; tætved løstliggende bærehanke ligeledes svarende til nr. 2. Muligvis inderkiste, men i øvrigt ret utilgængelig. - På gulvet ved nordvæggen under østligste ventilationsåbning.

12) Barnekiste, fra o. 1700?, af eg, barokprofileret, med fladt låg, ca. 100 cm lang, glat. Utilgængelig for nærmere undersøgelse. - I nord, vest for nr. 10.

13) Barnekiste, fra 1500rnes senere del?, af eg, gavlstykke med let buet overside. Foroven og -neden trefligede hjørnebeslag. Midtpå et sortmalet, ligearmet kors over initialerne »IKH«, måske for jomfru Karine Hardenberg, datter af Erik Hardenberg og Anne Rønnow (jfr. gravsten nr. 2). Utilgængelig for nærmere undersøgelse. - På gulvet, nord for nr. 12.

14) Kiste for barn eller ung person, fra 1500rnes senere del?. Af eg, gavlstykke større

Fig. 59. Kiste nr. 2, 1688 (s.4294). H. Wichmann fot. 1994. - *Coffin no. 2, 1688, in the crypt of the Hardenberg family.*

end foregående og med flad overkant, men med tilsvarende hjørnebeslag. Midt på sortmalet kors som nr. 13 og herunder initialerne »KH«, måske for Korfitz Hardenberg, søn af Ejler Hardenberg og Karen Rosenkrantz, eller for Kirstine Hardenberg, en ugift datter af ovennævnte (jfr. gravsten nr. 2). Utilgængelig for nærmere undersøgelse. - På gulvet, nord for ovennævnte.

15) Barnekiste? fra 1500rnes senere del?, af eg, 37 cm langt fragment, hvorpå lille stump af skråside, måske en rest af et gavlstykke som nr. 13 og 14; ved enden aftryk af trekloverformet beslag. Sortmalet, ligearmet kors som på ovennævnte og herunder initialerne »IBH«, måske for jomfru Berethe Hardenberg, en datter af Erik Hardenberg og Anne Rønnow (jfr. gravsten nr. 2). Utilgængelig for nærmere undersøgelse. - I nordsiden ved nr. 14.

16) Voksenkiste (jfr. fig. 64), måske for Niels Thygesen, der ifølge kirkebogen blev nedsat i begravelsen 7. november 1752 (jfr. kisteplade nedenfor). Af eg, trapezformet, med indadskrånende sider og tresidet låg, 200x87-76 cm, højden ca. 68-61 cm; oversiden nu væk. Siderne har haft pådyvlede, udsavede ornamenter indram-

Fig. 60-61. Kisteplader. 60. For Magdalene Kirstine Ammitzbøll, †1748, fra kiste nr. 18. 61. For Niels Thygesen til Matstrup, †1752, fra kiste nr. 16 (s. 4296f.). H. Wichmann fot. 1994. - *Coffin plates for Magdalene Kirstine Ammitzbøll, died 1748, from coffin no. 18, and Niels Thygesen of Matstrup, died 1752, from coffin no. 16.*

met af rundstave: en cirkelskive, hvis flankerende sidestykker har konkave indskæringer mod midtskiven og skrå afskæringer ved enderne. Herover beklædt med sort skind.

På en løstliggende *kisteplade* (fig. 61), af tin, 36x28 cm, er graveret en indskrift med kursiv, navnene med store skønskriftsbogstaver:

»A K O

See Skønsom Læsere! See her

et Dyds Exempel!

Hvis Lif for alle Kiøn bar viisdoms

eget Stempel

Sal. Velædle og Velbyrdig Niels Thygesen

Herre til Matstrup

fordum Kongel. Majts. Velbestalter Virkelig

Cancellie Raad I det Danske Cancellie Collegio

Anno 1700 Alle Helgensdag fød paa Matstrup

Der sammesteds opfød opdraget og forfremmet

I Guds frygt og anden Viidenskab, Siden Exerce-

ret paa andre steder Ved pænnen etc.

A(nn)o 1721 Blef Hand Eiere af Matstrup

A(nn)o 1732 gift med Hans efterladte Enke-Fru

Helle

Ammitzbøl fra Rasch Hoved Gaard og I et 20

Aars foreenet Egteskab formeeret deris stamme

Med 14 Børn, Hvor af 2 Sønner og 6 Jomfrue Døde

Store og smaae med Deres Høibedrovede Moder Be-

klager den Sal. Mands og Faders tillig Død.

A(nn)o 1752 d. 23de Octobr. Salig I Herren hensøvet

paa Matstrup

Hånds Ærre minde skal ei døe: Men siges saa:

Her er nedlagt Een Mand, Hvis

Roes skal Evig Staae!»

Inderkisten er af fyr, af samme form som yderkisten. Afdøde ligger på en bund af store høvlspåner og plantedele, ved fødderne ses groft lærred, herover et finere, hvidt linnedestykke. Ved siderne er stykke af groft lærred, måske lagt som dække. Den meget kraftige person har armene strakt ned langs siderne og ved lysken bøjet hen over maven. - O.1862 stod kisten »øst for den forrige« (formodentlig nr. 23), måske den der nu ses ved sydvæggen lige neden for det vestre ventilationshul.

17) Voksenkiste (jfr. fig. 66), formodentlig til en kvinde, måske Sophie Charlotte de Thygeson, nedsat i begravelsen 4. aug. 1797²⁴ (jfr. †kisteplade ndf.). Af eg, barokprofileret, 203x80 cm bred forneden, 97 cm ved lågets yderkant og

77 cm høj; beklædt med sort skind. På hver langside har været to, for gavlene én bærehank af jern, hvis ender løber ud i små sidespiraler med roset; øsknerne fæstnet til rudestillede beslag.

På en *†kisteplade* af tin stod ifølge pastor Søborg:²⁴

»Ak

Hun døde
Sophie Charlotte de Thygeson
 Den omhyggeligste huusligste Kone
 Den Kjærligste ømmeste Moder
 Den huldeste sjældneste Ægtefælle
 Den blideste altid deeltagende Veninde
 Derfor
 Rundelig rinde ved Hendes Grav
 Venskabs og Taknemmeligheds
 Ømheds og Kjærligheds
 Heede Taarer
 Den Lykkelige
 Hendes Liv var dydigt og frydefuldt
 Hendes død roelig og lærerig
 og Hendes Minde er
 Skjönt og uforglemmeligt!
 Hun var fød d. 10 Decbr. 1744 i Nyborg
 Hendes Fader var Conferentz Raad de Cederfeld,
 Ridder og Amtsmænd over Callundborg etc. Amter
 Hendes Moder var Catharina Maria Brandt
 Hvilke nu med Hende deele
 Himlens salige Fryd
 Hun blev gift d. 15. Mai 1771 i Kjøbenhavn
 Med Høyædle og Velbaarne Hr. Justice Raad de
 Thygeson til Matstrup
 og i dette lykkelige Ægteskab
 Moder til trende Børn,
 Hvilke med en kjærlig og nu bedrøvet Fader, sør-
 gende begræde Denne Frommes tidlige Bortgang
 Hun døde 25 Juli 1797 paa Matstrup
 og
 Tavse staae ved Hendes Urne
 Alle Dydens Venner
 Og græde«

På en mindre tavle, »vistnok afbrækket fra den forrige«, stod et lille gravvers. - Inderkiste af fyr, indvendig beklædt med ubleget lærred. Den meget lange person ligger på en bund af halm og store høvlspåner, med armene krydset foran underlivet. Ved hovedet ses rester af *hårnet*. - Kisten står på podiets sydvestre hjørne og er muligvis identisk med den, der o. 1862 stod »nord for den forrige« (måske nr. 16 ovenfor).

18) Voksenkiste for en kvinde, måske Magdalene Kirstine Ammitzbøll, †1748 (jfr. kisteplade ndf.). Af eg, barokprofileret ganske som nr. 17 og med samme bærehanke, 184x77 cm bred forneden, 87 cm ved lågkant og 82 cm høj; beklædt med sort skind. En tunget metalliste kanter lågets nederste profil.

En løstliggende, hvælvet *kisteplade* (fig. 60), af tin, 41,5x17,5 cm, med graveret kursivindskrift, har muligvis hørt til denne kiste. »Her hviler ... nu salige Frue Magdalene Kirstine Amitsbøll / Som overleverede Sin Siæl i guds Hand / den 19. Septembr. 1748 i sit Alders 34 Aar, / Efter at hun Med Sin efterlatte Ægte=Mage / Velædle Og Velbyrdige Hr. Regimentsquarteermester / Emanuel Thygesen /hafde fremdraget et Kierligt Ægteskab i 9 Aar / Og 5 Maaneder. / Hendes Aar Vare faae, hendes Timmelig Glæde / kort ...«.

Inderkiste af sortmalet fyr, indvendig beklædt med ubleget lærred. Afdøde ligger på en bund som i nr. 17, med foldede hænder foran brystet, iført en lang klædning med lange ærmer og sorte bånd om håndleddene. Under hovedet et hvidt linnedklæde (pudevær?), et tilsvarende ved siden. - Kisten, der o. 1862 stod ved siden af den ovenfor nævnte nr. 17, er måske identisk med den, der nu står på egetræspodiets nordvestre hjørne.

19) Voksenkiste, fra 1700'erne. Af eg, barokprofileret, 222x80 cm forneden, 94 cm ved lågets yderkant og ca. 80 cm høj; beklædt med sort skind, kantlister af metal på låget. Ingen bærehanke. Nord for nr. 18, på en øgning af podiet.

20) Barnekiste, for Anna Catharina Thygesdatter, nedsat 3. februar 1738 i den åbne begravelse (jfr. kisteplade ndf.). Kiste af eg, 130x65 cm, med indadskrånende sider, der har profilerede, sortmalede fod- og toplister; tresidet låg. Ingen bærehanke, men løkker af bæretov fastgjort under bunden.

På et løstliggende, tæt ved kisten anbragt lågbræt er fæstnet en *kisteplade* (fig. 62) med en graveret indskrift, dels skriveskrift vedrørende de egentlige personalia i en kreds langs inderkanten: »Anna Catharina Thyges-Daater Født

Fig. 62. Kisteplade fra kiste nr. 20, over Anna Catharina Thygesdatter, †1738 (s. 4297). H. Wichmann fot. 1994. - *Coffin plate from coffin no. 20, for Anna Catharina Thygesdatter, died 1738.*

d. 18. Nov. og Sal. Hensovet den 23. Ianv. 4 Aar 2 Maa. i vug.(!) 4 dage«, dels en versalindskrift midtpå:

»Matrvp Kikaion er blegnet
som saa deilig teede sig
ældste iomfrve er nv regnet
iblandt døde sørgelig
efter 4 aars tid og meere
fra aar syten(!) hundrede
tre og tredive: for meere
vilde Gvd ei dagene
men med megen nyt aars glede(!)
anno 8 og tredive
give sorg paa Matrvp sæde
tage een af døtre 3
til sig selv i himmels boelig
som sin elskeligste brvd
fra alt ont at leve roelig
eviglig og love Gvd.«

Den ovale, kronede kisteplade, af tin, er omgivet af en nu fragmentarisk dekoration af mes-singblik, der foroven, mellem bladranker, på den ene side har bevaret en nøgen englefigur; ialt 61,5 cm høj og ca. 64 cm bred.

Inderkiste af eg, hvori barnet ligger med foldede hænder over brystet; en lille lyngkvist er lagt ved venstre tinding. En fin krans er anbragt på håret, ved venstre albue og fod. Disse *kranse* (fig. 68) er forfærdiget af små metaltrådsrosetter, hvoraf enkelte i midten har en lille tøjblomst. Stedvis er en gruppe på fire små metal-skiver med ansigtstræk, takket kant og metal-trådssnobånd samlet omkring en midtblomst; der ses også en enkelt silkeblomst med spidse firblade og kniplede kanter. - O.1862 stod kisten »nord for den forrige«, (dvs. nr. 17 ovenfor), nu ved nordvæggen under luftkanalen.

21) Barnekiste, fra 1725-50?, af eg, barokpro-fileret, 80xca. 58 cm, tilsyneladende uden be-slag, bemaling etc. - På gulvet under nordsidens vestre luftkanal.

22) Voksenkiste, fra 1600rnes senere del?, af eg, 193 cmx73 cm bred forneden, 76 cm ved overkanten og 65 cm høj, med svagt buet låg, overalt betrukket med sort skind. Rester af hjørnebeslag endende i let fliget blad. Enkle bærehanke af jern, med lille midtskive, en for hver ende og to på siderne, fæstnet til små, kvadratiske blomsterplader (jfr. nr. 33).

Et *hjørnebeslag* (fig. 63), af kobberblik?, fundet i nærheden af omtalte kiste, har muligvis prydet låget. Det måler 31,5x33 cm og viser den kvin-delige dyd Troen, i mønstret kjole, holdende kors og bog og omgivet af bladværk. Inderkiste affyr. - Anbragt ved vestvæggen op til nordvestre hjørne.

23) Voksenkiste (fig. 64), for Thyge Jesper-sen, *1655, †1706, den første ejer af Matstrup af denne familie (jfr. kisteplade nedenfor). Sortmalet egekiste, ca. 208xca. 82 cm og ca. 56 cm høj medregnet det tresidede låg. Bærehanke af jern, en på hver gavl og to på hver aflangsiderne. Ved alle kanter er spor eller rester af jernbånd med stileret akantusløv i gennembrudt arbejde. Et løsrevet gavlstykke (fig. 67) har rimeligvis hørt til denne kiste. Det har kantbånd som de oven-nævnte samt midtpå en stor, stileret blomst, hvori øskener til en bærehank. Udført i samme teknik som beslag på kiste nr. 1 og 3. Låget har hjørnebeslag med en stående, basunblæsende engel, der i den ene hånd holder et kranium, og

på lågets skråsider ses aftryk af beslag med svævende, basunblæsende engle. Midt på låget er foroven rester af afdødes gennembrudte spejlmogram indrammet af krydsende bladranker. Herunder en oval, hvælvet *kisteplade* af kobber, 48x38,5 cm, med godronneret kant og indrammet af en bred, gennembrudt bræmme med blomster og blade, i alt 78 cm høj. Kistepladen har en graveret indskrift med store skønskriftsbogstaver:

»Stat vandringsmand og vid mig = bøn
ved denne aske=bolig
huori sl. Tygge Iespersøn
udsover sødt og rolig
ald möie, modgang og uro
som verden har at skiæncke
nu hand er død i Iesu tro
stat dette at betæncke.
Til Matterup og Skaarup gaard
hand husbond var og herre
der for hans venner grædend staa
nu hand er død dis værre
aar sexten hundrede og fem
lig til halvtredsindstive
aprilis første poode=lem
med vaaren fik hand live
to gange haver hand beklæd
sin brude bæncb med glæde,
ni børn af dend velsignet sæd
hans døde been begræde
det tiende alt himlen tog
sin rättighed ei glemmer
de andre faderløse og
deer moder Gud her giemmer
aar fem gang ti og et hans sieel
udi sit iord huus boode,
saa slap dend ædle siæl saa vel
ud til et engle=moode
gak iord=opbygte mand kun fort,
ieg ei meer at sige
lev saa du kand fra dødsens port
iust ind i himlen stige.«

Inderkiste af fyr; afdøde synes at ligge på en bund af fint savsmuld og halm. - Kisten står sydligst ved vestvæggen, ligesom o. 1862 under kiste nr. 34.

Kister opstablet i andet lag, regnet fra sydøst:

24) Barnekiste, fra 1500rnes slutning?, af eg, rektangulær, ca. 112x32 cm og måske ca. 30 cm høj medregnet det flade (?) låg. Blåsort be-

Fig. 63. Kistebeslag med Troen, fra kiste nr. 22 (s. 4298). KdeFL fot. 1994. - *Coffin mount displaying the Virtue: Faith, from coffin no. 22.*

Fig. 64. Gravkryptens sydvestre hjørne med kister nr. 23 (nederst) og 34 (s. 4298f.). H. Wichmann fot. 1994. - *South-west corner of the crypt with coffins nos. 23 (bottom) and 34.*

Fig. 65. Gravkryptens vestlige del, set mod nord (s. 4290). H. Wichmann fot. 1994. - *Burial crypt, western part looking north.*

maling udvendig; tilsyneladende uden dekoration og hanke. Seks-otte år gammelt barn, der ligger med hænderne sammenlagt over underlivet. På hovedet rester af rødt stof, om venstre håndled et bånd. - Kisten løst anbragt oven på kiste nr. 1, ved østvæggens søndre del.

25) Formodentlig barnekiste, af eg, antagelig rektangulær, men helt adsplittet og i bunke med andre kistedele. - Oven på kiste nr. 2, ved østvæggens nordre del.

26) Voksenkiste, antagelig for en af søstrene Ulfeldt, †1713 henholdsvis †1734 (jfr. nr. 27), af eg, ganske svarende til nr. 27, 199 cm lang, 70

cm bred forneden og 75 cm foroven, 75 cm høj medregnet det tresidede låg. Rester af sort lærredsbeklædning. Inderkiste af fyr, hvorfra stikker dele ud af bundmaterialet, halm og aks. - Oven på kiste nr. 5, på den østre del af bjælkepodiet.

27) Voksenkiste, antagelig for enten Margrethe Ulfeldt, †1713, eller Anna Margrethe Ulfeldt †1734, døtre af Corfitz Ulfeldt til Matstrup og Anna Catrine Ahlefeldt.¹⁰⁰ Af eg, svarende til nr. 26, med tresidet låg, ca. 170 cm lang, 63,5 cm bred og 65,5 cm høj medregnet låget. Forsvundet lærredsbeklædning fastholdt af roset-

Fig. 66. Gravkrypten, set mod nordøst (s. 4290). H. Wichmann fot. 1994. - *Burial crypt, looking north-east.*

som langs alle kanter, dog enkelte rester (jfr. ndf.). På lågets ene langside er aftryk af fire kistebe­slag, hvoraf to *aneskejolde* (fig. 69) er be­va­ret. De er af kobberblik, ca. 19x17 cm, med vå­benmærker i relief for Ulfeldt og Ahlefeldt, med hjelme og hjelmtegn (henholdsvis halv ulv og siddende hund) samt fint formet, gennembrudt akantusbladværk som hjelm­løv. På deres bag­sider rester af lærred. - Oven på kiste nr. 6, på den østre del af bjælkepodiet.

28) Voksenkiste, fra ca. 1600?, af eg, rektan­gulær, med svagt buet låg, ca. 218x71 cm og ca. 80 cm høj. Ved hver gavlside fire korte og

brede, spyd­blad­formede hjørnebeslag. Helt skindbeklædt, fæstnet ved rosetsøm, herunder sortmaling, låget har yderligere kantfor­stær­king af skind. På langsiderne er midtfor tre hul­ler, antagelig spor efter øskener til ringe, jfr. kiste nr. 7. Indvendig er kisten sortmalet og be­klædt med ufarvet lærred. - Oven på kiste nr. 7, på bjælkepodiets østre del.

29) Voksenkiste, 169?, formodentlig til en slægtning af den daværende sognepræst Holger Jensen Bredal (jfr. kiste nr. 2). Af eg, ca. 203x56 cm og ca. 42 cm høj, det flade låg nu adsplittet i to planker. Spyd­blad­formede hjørnebeslag som

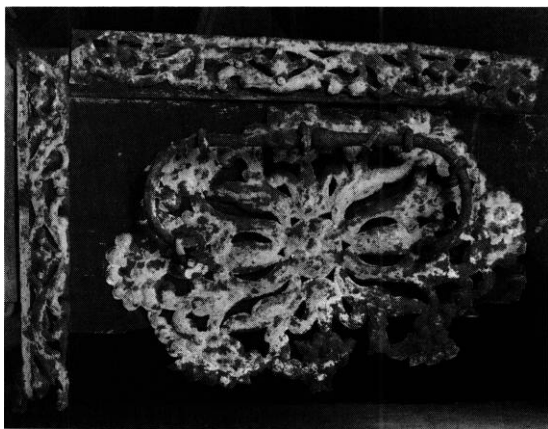

Fig. 67. Kistebeslag på gavl, antagelig fra kiste nr. 23 (s. 4298). H. Wichmann fot. 1994. - *Coffin mounts for coffin end, probably of coffin no. 23.*

på kisterne nr. 2 og 8. På hver langsideside to store bærehanke af jern, fæstnet i øskener på firblad-bukket roset. På lågets overside en række søm, der oprindeligt har fastholdt en jernbåndsdekoration, hvorefter synes at kunne læses versalerne »E ? ? B« over »A[nn]o« og nederst »169?«. ¹⁰¹ Af-døde næsten dækket af findelt plantemateriale, der dog lader kraniet frit; herpå hue eller klæde. - Den adsplittede kiste ligger delvis oven på kiste nr. 8, nær nordvæggen.

30) Barnekiste, fra 1700erne, af eg, barokprofileret, uden udsmykning, 66x28 cm og 21 cm høj (uden låg), lidt lavere ved fodenden. Et løstliggende, fladt låg har formodentlig hørt hertil. Spædbarn indhyldet i et klæde og lagt på en bund af savsmuld og høvlspåner. Hænderne forekommer foldede og oven på dem er anbragt en bundet (rød?) silkesløjfe. - Kisten sat skråt oven på kiste nr. 17, syd for murpillen.

31) Voksenkiste for ung kvinde?, fra 1700ernes 1. halvdel?, af fyr, barokprofileret, 188 cm lang, 62 cm bred forneden, 71 cm foroven og 52 cm høj medregnet låget. Ingen hanke, men rester af bæretov. Inderkiste affyr. Personen ligger på en bund af små plantedele og store spåner og er svøbt i et ligklæde af ubleget lærred, ved fødderne et hvidt linnedklæde. Hænderne er foldet foran underlivet, og et bånd med en sort sløjfe ligger om højre håndled. - Kisten lagt oven på kiste nr. 19 ved kryptens nordre del.

32) Barnekiste, fra 1700erne, af eg, barokprofileret, 63x37 cm og ca. 44 cm høj ved hovedenden, ca. 39 cm ved fodenden. Spædbarn lagt på en bund af savsmuld. Ved siden en lille, oval spånaske (nu tom). - Kisten sat oven på et løstliggende kistelåg støttet til kiste nr. 22, lige vest for nordvæggens vestre luftkanal.

33) Barnekiste, fra 1600ernes senere del?, af eg, rektangulær, med tresidet låg, 110x ca. 42 cm og ca. 46 cm høj. På hver gavl en stor jernhank, med midtring og endende i små knopper, fæstnet til rudestillet, kvadratisk og fliget beslag (jfr. nr. 22). Det lille barn, der er iklædt en linneddragt, ligger med foldede hænder over underlivet på en bund af spåner og kvas. - Den adsplittede kiste er sat oven på kiste nr. 22, op mod vestvæggen nord for nedgangen.

34) Voksenkiste, formodentlig den fra o. 1857 af pastor Søborg omtalte, over justitsråd Thyge Jespersen de Thygeson, død på Matstrup 14. apr. 1822. ¹⁰² Den helt adsplittede og sønderbrudte kiste, af fyr, har på langsiderne påsømmede dekorationer, en cirkel flankeret af svejfede felter, der er smykket med rosetter i hjørnerne og midtpå. Låget har sortstafferede lister og på hjørner og sider påsatte, vinkelstillede ornamenter samt små volutter med bladværk. Rester af bærehanke af tov under langsiden. - Ifølge sognepræsten lå justitsråden »indtil for 5

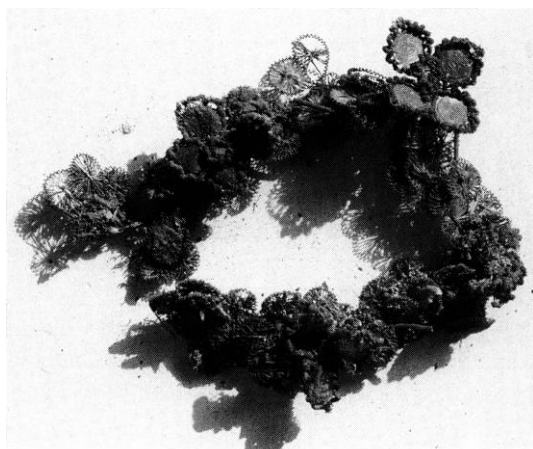

Fig. 68. Blomsterkrans af metaltråd og stof fra kiste nr. 20, jfr. fig. 62 (s. 4298). KdeFL fot. 1994. - *Floral wreath of metal thread and cloth, from coffin no. 20, cf. fig. 62.*

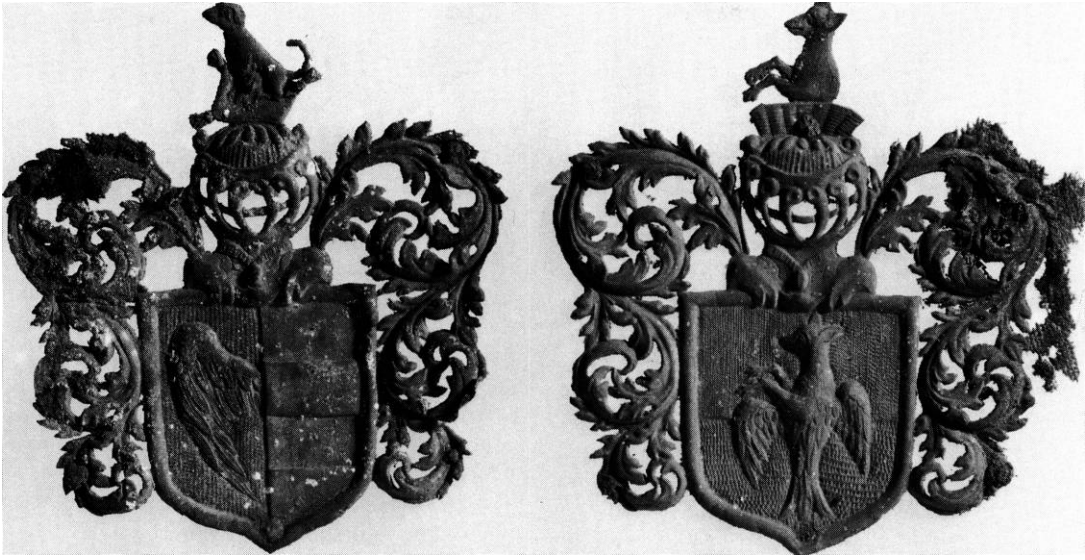

Fig. 69. Kisteplader fra kiste nr. 27. Våbener for Ahlefeldt og Ulfeldt, antagelig for en af søstrene: Margrethe Ulfeldt, †1713 eller Anna Margrethe Ulfeldt, †1734, døtre af Corfitz Ulfeldt til Matstrup og Anna Catrine Ahlefeldt (s. 4301). H. Wichmann fot. 1994. - *Coffin plates from coffin no. 27. Coats of arms either of Margrethe, died 1713, or her sister, Anna Margrethe Ulfeldt, died 1734, daughters of Corfitz Ulfeldt of Matstrup and Anna Catrine Ahlefeldt.*

år siden«, dvs. o. 1857, begravet i en †»muret hvælving« på den nordre side af kirkegården. Da hvælvingen imidlertid var styrtet delvis sammen, lod daværende hofjægermester de Thygeson til Damgård de jordiske levninger optage og nedlægge i en kiste, den »nyeste« i krypten, »til højre ved nedgangen«. - Nu oven på kiste nr. 23, ved vestvæggen (jfr. fig. 64).

Kister opstabled i tredje lag, regnet fra sydøst: 35) Spædbarneskiste, fra 1600rne?, af fyr, rektangulær, med tresidet låg, 59,5x27 cm og 29,5 cm høj medregnet låget; sortmalet. Rester af små, fligede jernblikbeslag ved kanterne, på gavle og langsider sømspor og aftryk efter †kisteplader. Kisten nu uden bund og tom. - Anbragt oven på kiste nr. 24 (og 1), ved østvæggen.

36) Barnekiste, fra 1700rne, af eg, barokprofileret og på aftrappet fodliste, 102x30 cm forneden, 35 cm bred ved lågets underkant og 39 cm høj medregnet låget. Spor af sort farve på de vandrette lister. Rester af bæretov omrullet med skind. - Oven på kiste nr. 26 (og 5), øst for murepillen.

37) Barnekiste, fra 1600rne?, affyr?, med trapezformet gavle og tresidet låg, 120x31 cm forneden, 37 cm bred foroven og 34 cm høj. Søm langs kistens overkant og lågets underkant. Den unge person har bånd over højre hånd og underlivet. - Kisten ligger oven på kiste nr. 27 (og 6), øst for murepillen.

KILDER OG HENVISNINGER

Ved embedet: Synsprotokol for Klovborg kirke 1862f. Forhandlingsprotokol for Klovborg menighedsråd 1903f. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

NM2: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske landsbykirker VI, 1893, s. 204-209. - Indberetninger ved J. B. Løffler 1877 (bygning, inventar, gravminder), Chr. Axel Jensen 1910-11 (gravsten nr. 2), Jørgen Olrik 1913 (prædikestol og stolestader), Otto Norn 1945 (prædikestol), Ingolf Røjbak 1961 (prædikestol), Olaf Hellvik 1989 (forundersøgelse af kalkmalerier), Vibeke Michelsen 1993-94 (kalkmalerier, inventar, gravminder og gravkrypt med kister), Anita Hansen

1994 (kirkekiste, gravkrypt og kister), Kirsten Tram-pedach 1995 (forundersøgelse af kalkmaleri).

Notebøger. NM2: Søren Abildgaard, VIII, 1773, s. 98-100. K. Henry Petersen, XVIII, 1877, s. 105, 107.

Tegninger og opmålinger. NM2: Tegning af gravsten 1773 ved S. Abildgaard.

Kgl. bygningssinsp. Århus: Korrespondance og tegninger siden 1923.

Horsens museum: Opmåling 1944 ved V. Norn.

Litteratur: T. A. Becker: Rejse gennem Jylland til Skagen og Lessø i Sommeren 1843, i Orion II, 1851, s. 1 ff. (Matstrup), s. 60-62 (Klovborg kirke). Medd-ÅrhSt. 1968, s. 97-98 (prædikestol), 1973, s. 82-83 (oblatæske), 1975, s. 75 (fornyelse af tårngavl og rep. af korbue), 1978, s. 51 (altartavlens maleri), 1980, s. 97 (personale- og redskabsbygn.), 1991, s. 130 og 1993, s. 127 (kvaderomsætning). N.J. Israelsen: Et sengotisk billedskærerarbejde på Matstrup, Matstrup 1979. Landskabskontoret i Vejle amt: Kirkernes omgivelser, 1989, s. 129.

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1995.

¹ Dateringen følger Chr. Heilskov: Borgen Tranholm 1 Klovborg sogn, i ÅrbÅrhSt. XLIX 1956, s. 96 ff.

² DaMag. 4. rk. II, 40. Det forholdsvis beskedne beløb står i modsætning til kirkens relativt store betaling for bispevisits (det såkaldte præstegæsteri), som i hvert fald 1586 androg otte mark og måske skal forklares ved, at der heri var inkluderet afgiften for annekssognene Grædstrup og Tyrsting, P. Rasmussen: Silkeborg lens jordebog 1586, 1964, s. 61.

³ Jfr. C. Porskrog Rasmussen: Midtjysk krongods i middelalderen, i Kongemagt og Samfund i Middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig, Århus 1988, s. 409-27. I indb. til NM 1877 står: Den gamle borgplads midt i det forud brede vanddrag er så ødelagt og planeret, at intet nærmere om den kan berettes. (Nuværende) gård er bygget på tomten. Store røde teglsten forekomme ofte, sammenhængende mur eller andet mærkeligt er ikke fundet. Jfr. Chr. Heilskov i ØJy-Hjemst. III, 1938, s. 111-12.

⁴ Repert. 18. april 1490, DaKancReg. 10. okt. 1535, jfr. K. Barner: Familien Rosenkrantz's Historie I, 1874, s. 230-40; K. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede, 1879, s. 119 og Heilskov (note 1), s. 98-100.

⁵ Kronens Skøder I, 134, KancBrevb. 23. maj og 9. juli, jfr. 24. juli 1560, 17. juli 1563 og 23. dec. 1566. P. Rasmussen (note 2), s. 89.

⁶ Materialet er samlet og kommenteret i P. Rasmussen (note 2), navnlig s. 60 ff. og 116 ff.

⁷ Bl.a. Repert. 5. juni 1470 og 2. juli 1485, 1. april 1487, 17. febr. og 5. juni 1489.

⁸ G. Bang: Familieoptegnelser til den danske Adels Personalhistorie i det 16. og 17. Aarhundrede, i Pers-HistT. 3. rk. V, 1896, 162; jfr. f.eks. forholdet ved Vester Vandet kirke (DK.Tisted, s. 268).

⁹ Kronens Skøder 6. marts.

¹⁰ KancBrevb. 23. maj, jfr. 24. april 1594. 1658 tilgik afgiften således Palle Rosenkrantz, E. Egeberg: Silkeborg Slot I, 1923, 171.

¹¹ LA Vib. Århus bispearkiv (C 3.1105): »under Silkeborg len«.

¹² KancBrevb. 1. juni.

¹³ RA. DaKanc. Fortegnelser og div. dok. vedk. kirker og sognekald 1630-1702.

¹⁴ Kronens Skøder 23. juni.

¹⁵ LA Vib. Landstingets skøde- og panteprot. 1694-96, f. 174.

¹⁶ Jfr. V. Andersen: Stamhuset Matstrup, i ÅrbÅrhSt. XLVIII, 1955, 79-89, N.J. Israelsen: Matstrup, i Brædstrupegnens Hjemstavnsforning. Årsskrift 1988, s. 84-97.

¹⁷ Grundtvig: Danske Folkesagn I, 149 og Thiele: Danmarks Folkesagn I, 101.

¹⁸ Kirkens beliggenhed omtrent midtvejs mellem de to lokaliteter er for så vidt bemærkelsesværdig; begge landsbyer omtales i 1400'erne, og i hvert fald 1492 nævnes »Skade kirke« (ÆldDaArkReg. II, 40), jfr. bl.a. Linnerup, s. 4310. Mellem kirken og præstegården er registreret en kilde, Svane: Helligkilder, s. 235.

¹⁹ Synsprot. 1862 ff. og Menighedsrådets prot. 1903 ff.

²⁰ LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).

²¹ LA Vib. Provstearkiver. Tyrsting-Vrads hrdr.s. provsti. Synsprot. 1837-1911 (C 33.1-4).

²² LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 30.1-2).

²³ Synsprot. 1862 ff. og note 21.

²⁴ Synsprot. 1862 ff.

²⁵ Abrahamsen: Orientering, s. 56: 1,9°.

²⁶ Løffler og note 23.

²⁷ RA. Rtk. Rgsk. 1559-1660. Silkeborg len.

²⁸ Heller ikke ved Klovborg kirke er der specifikke omstændigheder eller konkrete efterretninger, der tyder på, at noget særligt fandt sted 1780, således som anført af Elna Ulvbjerg, på grundlag af Aage Simonson, i Skaddegord, Eget forlag, Bryrup 1960, s. 938-56.

²⁹ Idet Erik Hardenberg må anses for bygherren, er der forskellige år, som med større eller mindre sandsynlighed kommer på tale som tidspunkt for ideens undfangelse eller arbejdets påbegyndelse: 1565 (faderens død), ca. 1566 (sønnens død), 1573 (mageskifte (s. 4255)) eller 1577 (nybyggeri på Matstrup, Becker, i Orion, s. 2). Jfr. Kjeld de Fine Licht: Gennerup kirke.

Et gravanlæg fra Frederik IIs tid, i Architectura 17, 1995, s. 139-150.

³⁰ Vinduet øverst i gavlen har granitoverligger.

³¹ Jfr. dog Podebuskernes jævnaiddrende kirke på Fyn, N. Oxenvad: Den nedrevne Kørup kirke, i Fynske Minder 1975, s. 62-82.

³² Note 21, jfr. ovenfor s. 3987. Reliefferne må have været bemalet for at angive det tofarvede Rønnow-våben.

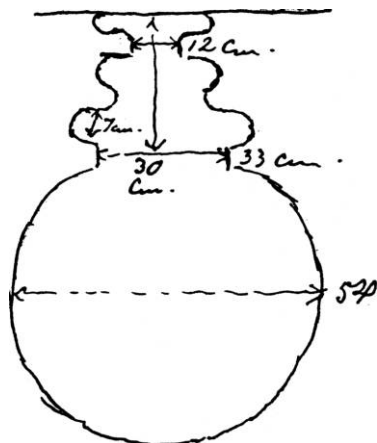

Fig. 70. Tværnsnit af granitplade med forankring i væggen for prædikestolen, jfr. fig. 32 (s. 4276). Skitse af Jørgen Olrik 1913. - Cross-section of granite slab with ties in the wall for anchoring the pulpit, of fig. 32.

³³ Jfr. de samtidige bygningstavler på f.eks. Valløby og Hesselager kirker, H. Honnens de Lichtenberg: Tro - håb og forfængelighed. Renæssancestudier I, 1989, kat. D 2 og 29.

³⁴ Nationalmuseets kalkningstjeneste har jan. 1995 undersøgt et parti af sydvæggen uden at finde afgørende indicier for eller imod. Becker i Orion formulerer sig ikke klart.

³⁵ En plan for forestående »afhjælpning«, opstillet 1862 i medfør af Kirkesynsloven 1861, angår navnlig inventaret, RA. Min. for kirke- og undervisningsvæsen. Journalsag O 1575/1862.

³⁶ Menighedsrådets prot. 1903 ff.

³⁷ Undersøgelse 1995 ved Kirsten Trampedach.

³⁸ RA. Kultusmin. 1. sept. j. nr. T1128.

³⁹ Sognepræsten meddelte 21. nov. 1867 i brev til Oldnordisk Museum (i NM), at den træskårne altertavle ifølge kirkeministeriets resol. af 4. ds. ville blive ombyttet med en ny altertavle.

⁴⁰ Ifølge brev af 20. nov. 1961 fra giverne, K. og G. Bitsch (Bilag i forhandlingsprot., jfr. note 36).

⁴¹ Et sengotisk Billedskærerarbejde på Matrup. Forfatteren har venligst stillet de af ham fremskaffede fotos af de forskellige altertavledele til rådighed for

redaktionen. Gengivelser af de nedenfor omtalte tavler og helgenfigurer i Lubeck Sankt Annen-Museum kan ses i dettes Museumsführer Bd. 1, Die Sakralen Werke, Lübeck 1970, ved Max Hasse, samt i Die Heiligen im St. Annen-Museum, bearbeitet von Brigitte Heise und Hildegard Vogeler, Lubeck 1990.

⁴² Beskrivelsen er gengivet let normaliseret, men kan ord- og bogstavret læses i Israelsens bog, jfr. note 41. - Søren Abildgaard har en tilsvarende, men mere kortfattet beskrivelse.

⁴³ Ifølge Israelsen (s. 28f.) var figurerne 1930 erhvervet til museet fra datteren af den tidligere engelske konsul i København, Arthur de Capel Crowe, der skulle have købt dem i 1870'erne i København. I privatsamlingen fandtes ligeledes den nedenfor omtalte figurgruppe af den Hellige familie, der synes gået tabt under krigen.

⁴⁴ Denne har i en artikel, Benedikt Dreyer, i Niederdeutsche Beiträge zur Kunstgeschichte, Band 21, München-Berlin 1982, s. 1-58, især s. 41f. med note 67, korrigeret sin tidligere tilskrivning af Borgkirkens altertavle (i Sankt Annen-Museum) til Benedikt Dreyer, evt. i samarbejde med Jacob Reyghe, Lubeck (jfr. Israelsen, s. 32f.).

⁴⁵ DaAtlas, s. 478, note 1.

⁴⁶ Kridtgrund ses på *rankefyldingen.

⁴⁷ Ifølge Becker, i Orion, s. 61.

⁴⁸ Jfr. bl.a. Halling, s. 2801 og Grædstrup, s. 3950.

⁴⁹ Skænket af frøken Frederikke Frederiksen, Silkeborg. MeddÅrhSt. 1973, s. 82.

⁵⁰ Ifølge Löffler anskaffet på samme tid som altertavlen (o. 1867); de tidligere, fra 1574, opbevarede på Matrup.

⁵¹ Henholdsvis 1756 (s. 3999) og 1758 (s. 3952).

⁵² Ifølge Uldall 1893 blev »Døbebandet her ligesom i flere af de omliggende Kirker slaet i selve Fonten. Messing-Døbefadet ... bliver saaledes ei brugt.«

Fig. 71. Kalkmalet, barok tbladdekoration på prædikestolen (s. 4276). Ingolf Rojbæk fot. 1961. - Mural painted, baroque tbladdekoration on the pulpit.

⁵³ Et dåbsfad, med Bebudelsen og samme blomster-ranke, samt på randen to graverede renæssance-skjolde med initialerne E H og A R, antagelig for Erik Hardenberg og Anne Rønnow, er i ny tid skænket Tønder Kristkirke af Sæby menighed (jfr. DK Sjyll. Tønder amt, s. 965) og kan tænkes at være givet af ægteparret til en af dets kirker.

⁵⁴ Undersøgt af Jørgen Olrik 1913 ved afbankning af et groft pudslag på indersiden.

⁵⁵ Herskabsstolene er af eg, de øvrige af fyr.

⁵⁶ Indberetn. ved Jørgen Olrik.

⁵⁷ Til dels beslægtet med dekorationen på en kiste fra Fornåsa, Östergötland (William Karlson: Studier i Sveriges medeltida Möbelkonst, Lund 1928, pi. XXVI, fig. 68; ikke nærmere dateret). Se i øvrigt Lennart Karlsson: Medieval Ironwork in Sweden, Stockholm 1988, I-II, især s. 127 og 361.

⁵⁸ Nordjyllands Orgelbyggeri i Aalborg ved Emil Nielsen: Fortegnelse over leverede Orgler, o. 1920. - Kirketiendejeren frasagde sig 15. juni 1909 enhver forpligtelse i forbindelse med det af beboerne opstillede orgel (note 24).

⁵⁹ Ifølge fot. 1911 af Chr. Axel Jensen.

⁶⁰ Venligst oversat af Erik Skov, NM. - Den ret usædvanlige indskrift er måske forfattet af den gudfrygtige og latinkyndige Erik Hardenberg, der 1551 havde studeret ved universitetet i Wittenberg, hvor han var i huset hos Philip Melanchthon.

⁶¹ Der kendes tilsyneladende ingen klokkestøber C M, hverken i Danmark eller Nordtyskland. Mærke og initialer henviser måske til sten- og billedhuggeren Claus Midow fra Antwerpen, der virkede i Mecklenborg fra 1563f. under Philip Brandin, hertug Ulrichs senere hofbygmester ved slotsbyggeriet i Gustrow og den ledende ved ombygningen af Nykøbing slot 1588f. Efter Brandins død 1594 fulgte Midow ham som hofbygmester i Gustrow. I dettes slotsregnskaber fortingedes 1587/88 med »Claus Midow, Philip Brandins svend«, der til hertug Ulrich og hans ægtefælle Elisabeths gravmæle i domkirken skulle hugge, i sten, »bogstaver og gravskrift for den salige frue«. Bau- und Kunstdenkmäler, Mecklenburg, IV, 1901, s. 217.

⁶² Måske fra 1880, da klokkeakslen skulle istandsættes, eller fra 1936, da klokken blev svejset (noterne 21 og 36). - Både 1877 (Løffler) og 1893 (Uldall) dækkede en jernring hovedparten af indskriften.

⁶³ RA. DaKanc. Rgsk. for 1559. Indkrævede klokker 1528-29 (108 A, pk. 11).

⁶⁴ Se Karin Kryger: Allegori og Borgerdyd. Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark 1760-1820, 1985, s. 319f.

⁶⁵ I Wiedewelts beskrivelse af gravmælet hedder det bl.a. »die Zeit ... mit dem rechten Arme(!) auf einem Globo ruhend«. Over skrifttavlen en »Corniche« hvorpå »eine Vase, an beiden Enden aber brennenden

Lampen«. »Auf der Vase stehet: Umbra« (dvs. skygge). Kgl.Bibl. NKS 1396 n I. Fol. 20 b. - Indskriften med »Umbra« er ikke udført.

⁶⁶ Samme årsag også fremført 1877 af Løffler, der tilføjer, at urnen herefter blev henstillet på alteret!

⁶⁷ 1951 ønskedes epitafiet istandsat og indskriften forgyldt (note 24).

⁶⁸ Forældrene gift juli 1561.

⁶⁹ Som skilletegn er anvendt små ruder; i ordet »thet« står det sidste, lille t hævet over linien.

⁷⁰ Måske lyseblåt på bueslaget.

⁷¹ Jfr. dog gravsten, fra 1575, i Nr. Vram, Skåne, over ægteparret Jens Bille til Lyngsgård og Vrejlev kloster og Karen Rønnow (en søster til drengen Erik Hardenbergs mor) knælende med deres mindreårige søn under et opstandelsesrelief. Uno Otterstedt: Från Gotik till Renässans. Skånska kyrkoinventarier i trä och sten under 1500-tallet, Lund 1929, s. 122, fig. 34.

⁷² IV, 478: Udi en stor aaben Begravelse findes indmuret en mindre Sten (end foromtalt gravsten nr. 2) med udhugne Billeder af samme Familie. - Jfr. tilsvarende oplysning hos Søren Abildgaard 1773.

⁷³ Se: Jensen: Gravsten 11,87, nr. 689.

⁷⁴ Kun en svag revne skråt ned over venstre hjørne oppefra.

⁷⁵ Svage styringslinier hertil er indridset.

⁷⁶ Karen Rosenkrantz og den unge datter Kirstine, begge døde 1549 og begravet i Visby domkirke på Gotland, hvor Ejler Hardenberg da var lensmand. Han har dels sat en mindetavle med portrætmaleri, dels en gravsten over dem, den sidste udført af sten-huggeren Hans Maler i Roskilde; jfr. Jensen: Gravsten I, 206 og II, 256, 294; jfr. Sveriges Kyrkor (202), Visby Domkyrka ved Gunnar og Karen Svahnstrom, 1986, s. 88, nr. 4 og s. 110, nr. 4.

⁷⁷ Vers 25-29.

⁷⁸ Jfr. bl.a. Jutta Zander-Seidel: Hausrat, Kleidung und Haustextilien in Nürnberg von 1500-1650. München 1990, s. 175f. og 187f.

⁷⁹ Denne er enklere og ikke så pyntet som festdragten, der ses på samtidige, malede portrætter; jfr. Tobias Gemperles maleri af Anne Rønnow, i bl.a. Renæssancens Portrætmaleri, ved Francis Beckett, 1932, s. 17 og fig. 23, hvoraf også ses, at gengivelsen af hende på gravstenen ikke er et portræt.

⁸⁰ Betegnelsen »altergulv« for koret findes ofte i 1600rnes regnskaber; jfr. f.eks. Åle: blyreparationer over altergulvet 1667 og 1690 og i Tørring tilsvarende 1661 samt kalkning »inde i altergulvet« 1663; jfr. Chr. Molbech: Dansk Dialect-Lexikon, 1841.

⁸¹ H. Fr. Rørdam: Danske Kirkelove 1536-1660. II, 1886, s. 258f.

⁸² Jensen: Gravsten II, 22 og 87.

⁸³ Jfr. s. 4094 med især note 47 og 48.

⁸⁴ 1858f. blev anbragt lister på siden af lemmen for at forhindre træk (note 21), og 1862 ønskedes lemmen

sænket, så den ikke lå højere end det øvrige gulv (note 24).

⁸⁵ Meget kobberholdig messing.

⁸⁶ De angivne mål må i hovedsagen opfattes som ca.-mål. - Den forsøgsvis identificering af kister og kisteplader ud fra Søborgs beskrivelse er usikker, dels på grund af hans stedsangivelser, dels fordi kisterne senere kan være flyttet om i forbindelse med forskellige reparationer, jfr. blyantsskrevne håndværker-navne og årstal 1905 og 1937 (fig. 66).

⁸⁷ Vedrørende slægten Hardenberg henvises generelt til A. Thiset: Stamtavler over danske Adelslægter IV, 1897, s. 257-263, vedr. slægten Rønnow, samme VIII, 1914, s.294f., og vedr. slægten de Thygeson, DaAdÅrb. LXXXVIII, 1976-78, 2. del, s. 23-31. - »Nedsatte i åben begravelse« eller i »åben begravelse i Klovborg kirke« er for perioden 1723-1813 desuden nævnt i Kirkebog for Klovborg sogn 1743-58 og 1723-40 samt i Kirkebog for Klovborg, Tyrsting og Grædstrup 1759-1813 (alle i RA. Film M 8509 B), endvidere i Kirkebog for Tyrsting 1723-42 og 1743-58 (begge i RA. Film M 8510 B). - Navnene gengivet efter kirkebøgerne.

⁸⁸ 1565 oppebar rådmand Oluf Jørgensen 40 dl. 2 mk. af Erik Hardenberg for hans si. faders, velbyrdig hr. Eiler Hardenbergs, begravelse. Notits i »Kopi af en gammel kirkebog udskrevet 1565«, i LA Vib. Horsens kirkes inspektion. Horsens kirkes stolebog 1652 (C. 621.7). Om gravkryptens datering, jfr. note 29.

⁸⁹ Pouel Andersøn Medelby: Ligpredichen ... over Erik Hardenberg, 1604 (Kgl.Bibl.), jfr. Hans H. Fussing: Erik Hardenbergs jordebog, i Odense Katedralskoles årsskrift, Odense 1928, s. lf. Jfr. Monumenta Historiae Danicae. Historiske Kildeskrifter, udg. af Holger Rørdam, 2. rk. II, 1887, s. 573 og 575.

⁹⁰ Anders Breddal Vædle: Liigprædicken ... over fru Anna Rønnow. Prentet i Kbh. 1610, i C. P. Rothe:

Brave danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle, I, 1753, s. 347f, især s. 355.

⁹¹ Anne Rønnows optegnelser 1593f., trykt i: Famili-optegnelser til den danske Adels Personalhistorie, ved Gustav Bang, i PersHistT. 3. rk. V, 1896, s. 162. Ifølge disse var dødsdatoen 31. januar 1600, da han var »paa hans tredie aar til tredufve«, derimod noterer biskop Jacob Madsen i sin visitatsbog, ved A. R. Idum 1929, s.139: »Aar 1599, den 13de Marts begroff ieg Christen Hardenberg«. Sognepræst i Løjt L. Dithmar skrev imidlertid til Joh. Pistorius 16.juli 1601: Fornylig døde Christian, søn af Erik Hardenberg. Holger Rørdam (note 89, s. 669.).

⁹² Det er tænkeligt, at også hans far, tidligere sognepræst ved Klovborg Jens Pedersen Bredal, †ca. 1681, er nedsat her (Wiberg: Præstehist. II, 225).

⁹³ Jfr. ÅrbÅrhSt. 1956, s. 101.

⁹⁴ Ifølge Becker, i Orion s. 45, skal både Emanuel Thygesen og hans to hustruer være begravet i Klovborg. Ingen af dem nævnt i kirkebøgerne.

⁹⁵ Jfr. note 87.

⁹⁶ Jfr. DK. Ribe, s. 664f, kisteplader for Henrik Bie, †1712, og en søn Peder, †1711 (nr. 13 og 10).

⁹⁷ Note 95. - Måske en ny praksis vedr. præster og deres familie, indført efter kirkeejeren Niels Thygesens død 1752?

⁹⁸ Måske kryptens ældste, jfr. konstruktionen med lange jernbånd, der sammenholder sider og bund som på kirkekister.

⁹⁹ Hans anden hustru Anna Michelsdatter, †1721, er begravet i Egå kirke.

¹⁰⁰ Thiset: Stamtavler, X, 2, s. 363f.

¹⁰¹ Måske 1699.

¹⁰² Præsten oplyser desuden (note 24), ifølge Tyrsting kirkes ministerialbog, at justitsråden da var 83½ år gl. og døde nævnte dato og ikke som anført i Traps statistik 17. apr.

SUMMARY

In our times the church in *Klovborg* bears the mark of rebuilding and additions, but it has originally been what might be termed a "normal" church comprising a chancel and nave built of local granite about the year 1200. Rough stones were employed inside but the outside masonry was of ashlar.

At the close of the Middle Ages, viz. c. 1500, rib vaults of the usual type for this area were built in the nave (and also undoubtedly in the since demolished chancel). The tower was

erected during the same period; however after damage caused by a storm in 1626 it was reduced to its present height.

In the second half of the 16th century the owner of nearby Matstrup manor chose the church for his and his family's burial place. To serve this purpose the chancel was pulled down and the walls of the nave were lengthened to the east. An apse was then added to enrich the east gable and the builder walled his own and his wife's coats of arms into it. A vaulted burial

crypt was arranged beneath the east end of the church. The wooden ceiling of the chancel replaced the original brick vaults in 1859. The present porch was probably also built at the same time.

The oldest piece of furniture in the church is as usual the Romanesque font of granite. A few fragments survive of an iron-bound chest from the 14th century. The winged altar-piece carved in Lubeck c. 1520 was still in the church as late as 1867. A *twined foliage moulding from it is now at Mattrup, and the figures of four saints from the retable's wings are now at the St. Annen-Museum in Lubeck. The central compartment with the Holy Family presumably ended in private hands. The unusual brick-built pulpit, and likewise the brass baptismal dish of the familiar kind, date from the second half of the 16th century. As mentioned above, the owners of Mattrup manor have considerably influenced the appearance and furnishings of the church. In

1574 Erik Hardenberg and his wife, Anne Rønnow, donated the fine tall altar candelsticks of brass, in 1590-91 they renewed the pews and installed a manorial pew, also the bell bearing their coats of arms they donated in 1591 - possibly to mark the conclusion of their building project. In the mid 1570s the impressive tombstone of the Hardenberg family was erected in the chancel, and a crypt was made at this time to receive the coffins of the deceased members of the family. The Thygesen family later became patrons of the church, and they donated the Communion set in 1706, and a chasuble in 1764. A splendid wall monument to Emanuel Thygesen by the sculptor Johannes Wiedewelt was put up in the chancel 1765-66. The simple altar-piece from c. 1867, which replaced the late medieval one, now stands in the mortuary. It was moved in 1945 to make way for the church's present large winged retable with paintings by Ellen Hofman-Bang.

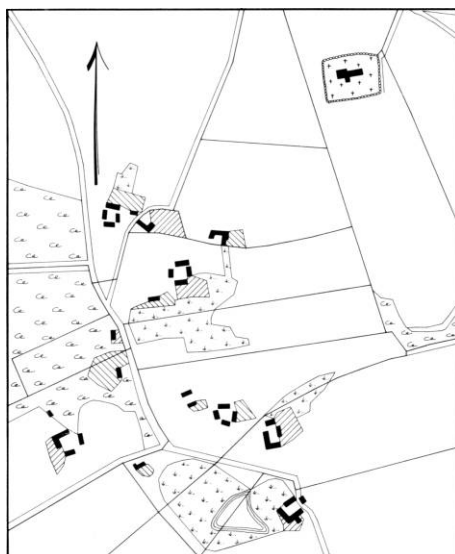

Fig. 72. Udsnit af Klovborg bys jorde 1:10.000. Opmålt (?) og tegnet af J.J.(?) Bruun 1817, kopieret 1982 af Birgitte Andreasen. - *Map of the village.*